

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEPLERİNDE ZEKÂTLA İLGİLİ FARKLI GÖRÜŞLER

Seyfullah BOZGEYİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
NİSAN – 2025

T.C.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HANEFİ VE ŞAFİÎ MEZHEPLERİNDE ZEKÂTLA İLGİLİ FARKLI GÖRÜŞLER

DANIŞMAN : Prof. Dr. İzzet SARGIN
JÜRİ :Doç. Dr. Alpaslan ALKIŞ
JÜRİ :Doç. Dr. Bahattin CEMİLOĞLU

Seyfullah BOZGEYİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
NİSAN – 2025

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEPLERİNDE
ZEKÂTLA İLGİLİ FARKLI GÖRÜŞLER**

Seyfullah BOZGEYİK

Danışman : Prof. Dr. İzzet SARGIN

Yıl : 2025, Sayfa: VII + 52

Jüri : Prof. Dr. İzzet SARGIN (Başkan)
:Doç. Dr. Alpaslan ALKIŞ (Üye)
:Doç. Dr. Bahattin CEMİLOĞLU (Üye)

İslam ibadet sisteminin temel esaslarından biri olan zekât, bireyin Allah (CC.) ile olan kulluk bağıını güçlendirmesinin yanı sıra, önemli bir sosyo-ekonomik işlevi de bulunan mali bir ibadettir. Zekâtın kimler tarafından verilmesi gerektiği, hangi malların zekâta tabi olduğu, zekât oranlarının neye göre belirleneceği ve kimlere verileceği gibi hususlar, İslam hukukunun detaylı inceleme alanına giren meselelerdendir. Bu konular, farklı mezheplerin fikhî yöntem ve içtihat anlayışları doğrultusunda çeşitli yorumlara tabi tutulmuştur. Hanefî ve Şafii mezhepleri, İslam hukuk tarihinde geniş etki alanına sahip iki büyük fıkıh ekolüdür. Bu mezhepler, zekâta dair temel ilkelerde çoğunlukla ortak görüşlere sahip olmakla birlikte, özellikle uygulamaya ilişkin meselelerde dikkat çeken bazı farklılıklar ortaya koymuşlardır. Bu farklar; zekâtın verilme zamanı, zekâta tabi malların kapsamı, zekâtın verileceği kişilerin nitelikleri ve zekâtın veriliş biçimi gibi konularda kendini göstermektedir.

Türkiye’de yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu Hanefî ve Şafii mezheplerine mensup olduğundan, bu iki mezhebin zekâta dair hükümlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi hem bireysel ibadetin doğru şekilde ifası hem de toplumsal uygulamalar açısından son derece önemlidir. Bu çalışma, söz konusu iki mezhebin zekâtla ilgili yaklaşımlarını karşılaştırarak, benzerlikleri ve ayrılık noktalarını sistematik bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefi, Şafîî, mezhep, zekât, nisab.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ISLAMIC SCIENCES

ABSTRACT

MA THESIS

**DIFFEREND VIEWS ON ZAKAH IN THE
HANAFİ AND SHAFİ'İ MADHHABS**

Seyfullah BOZGEYİK

Supervisor : Prof. Dr. İzzet SARGIN

Year : 2025, Pages: VII + 52

Jury : Prof. Dr. İzzet SARGIN (Chairperson)
: Assoc. Prof. Dr. Alpaslan ALKIŞ (Member)
: Assoc. Prof. Dr. Bahattin CEMİLOĞLU (Member)

Zakat, one of the fundamental pillars of the Islamic system of worship, is a financial act of devotion that not only strengthens the bond of servitude between the individual and Allah (SWT) but also fulfills a significant socio-economic function. Issues such as who is obligated to give zakat, which types of wealth are subject to zakat, how the rates are determined, and to whom zakat should be distributed fall within the detailed scope of Islamic legal discourse. These matters have been interpreted in various ways depending on the methodological and jurisprudential principles adopted by different schools of Islamic law. The Hanafi and Shafi'i schools, two of the most influential legal traditions in Islamic history, generally agree on the fundamental principles of zakat, yet they diverge on certain practical and detailed aspects. These differences become apparent in areas such as the timing of zakat, the types of wealth subject to zakat, the characteristics of recipients, and the methods of distribution.

Considering that the majority of Muslims in Turkey adhere to either the Hanafi or Shafi'i school, a comparative analysis of zakat rulings in these two traditions is of great importance. Such an examination is essential not only for the proper fulfillment of this individual obligation but also for understanding its practical applications in society. This study aims to systematically present the similarities and differences between the zakat-related rulings of the Hanafi and Shafi'i schools.

Keywords: Islamic Law, Hanafi, Shafi'i, madhhab, zakah, nisab

ÖN SÖZ

Yüce Allah, insanı yeryüzünde halife kılmış; ona hayatı imar etme, servet üretme ve yeryüzünde adaleti tesis etme sorumluluğu yüklemiştir. Bununla birlikte, servetin sadece belirli ellerde toplanmasına rıza göstermemiş, refahın toplumun geneline yayılmasını, yoksulluğun ise azaltılmasını arzu etmiştir. Bu amaçla, servetin dolaşımını sağlayacak ve sosyal adaleti destekleyecek bir ibadet olarak zekâtı farz kılmıştır.

İslam hukuk geleneğinde önemli bir yeri olan zekât ibadeti, mezheplerin fikhî usul anlayışları doğrultusunda farklı yorumlarla ele alınmıştır. Hanefî ve Şafî mezhepleri, zekâtın temel hükümlerinde benzer görüşler ortaya koyarken, detaylı meselelerde usule dayalı bazı farklılıklar barındırmaktadır. Bu farklılıkların anlaşılması, hem ibadetin doğru icrası hem de toplumda adaletin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma, girişle birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Türkiye Cumhuriyeti dönemi boyunca zekâtla ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde zekât kavramı, mahiyeti ve önemi ele alınmış; dördüncü ve son bölümde ise Hanefî ve Şafî mezheplerinde zekâtın nasıl ele alındığı mukayeseli bir şekilde incelenmiştir. Bu süreçte klasik fıkıh kaynaklarının yanı sıra güncel literatürden de yararlanılmış; konular, geleneksel fıkıh kitaplarının başlıklarıyla uygun şekilde sistematik olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın, İslam hukuk geleneğinin zenginliğini ve mezhepler arası farklılıkların hikmet boyutunu ortaya koyma noktasında katkı sağlamasını temenni ederim.

Seyfullah BOZGEYİK
KAHRAMANMARAŞ – NİSAN- 2025

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinde rehberlik eden ve bu çalışma süresince bana destek olan, yol gösteren, ilmi birikimlerini paylaşan, anlayışıyla ve nezaketiyle her an desteğini hissettiren ve yaşatan saygıdeğer Danışman Hocam; Prof. Dr. İzzet SARGIN’a can-ı gönülden teşekkür ederim Bu çalışma boyunca, bilimsel birikimlerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Doç. Dr. Alpaslan ALKIŞ ve Doç. Dr. Bahattin CEMİLOĞLU’na teşekkürlerimi sunarım Çalışma boyunca her türlü desteğini hissettiğim kıymetli eşim Hatice Büşra BOZGEYİK’e teşekkür ederim .

Seyfullah BOZGEYİK
KAHRAMANMARAŞ – NİSAN- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
TEŞEKKÜR.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VII
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi	2
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	4
3. ZEKÂT, ÖNEMİ VE TARİHÇESİ	6
3.1. Zekâtın Tanımı.....	6
3.2. Zekâtın Önemi	7
3.3. Zekâtın Tarihçesi	8
3.4. Zekâtın Toplumsal işlevi	10
4. ZEKÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLERDE HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEPLERİNİN GÖRÜŞLERİ	11
4.1. Hanefî ve Şafii Mezhepleri İçtihatlarındaki Farklılığın Sebepleri.....	11
4.2. Zekâtın Vücup Şartlarıyla İlgili Görüşler	13
4.2.1. Müslüman Olmak	14
4.2.2. Akıl-Baliğ Olmak	15
4.2.3. Hür Olmak	16
4.2.4. Havaic-i Asliye	17
4.2.5. Tam Mülkiyet	18
4.2.6. Havl-i Havelan	19
4.2.7. Nisap Miktarı Mala Sahip Olmak	21
4.2.8. Malın Nâmi Olması	23
4.3. Zekâtın Sıhhat Şartlarıyla İlgili Görüşler.....	24
4.3.1. Niyet.....	24
4.3.2. Temlik.....	26
4.4. Zekât Mallarıyla İlgili Görüşler	27
4.4.1. Otlak Hayvanlar	29
4.4.1.1. Koyun ve Keçinin Zekâtı	30
4.4.1.2. Sığır ve Diğer Büyükbaş Hayvanların Zekâtı	32
4.4.1.3. Devenin Zekâtı.....	33
4.4.1.4. Diğer Hayvanların Zekâtı	34
4.4.1.5. Atların Zekâtı	35

4.4.1.6. Ortak Olan Hayvanların Zekâtı.....	35
4.4.2. Altın ve Gümüşün Zekâtı.....	36
4.4.3. Günümüz İtibariyle Paraların Zekâtı	37
4.4.4. Kadının Mehrinin Zekâtı	38
4.4.5. Ticaret Mallarının Zekâtı	39
4.4.6. Borç ve Alacakların Zekâtı	40
4.4.6.1. Borcun Zekâtı	41
4.4.6.2. Alacağın Zekâtı.....	41
4.4.6.3. Ticaret Mallarında Zekât Miktarı	42
4.4.6.4. Ticaret Mallarında Zekâtın Kıyemi veya Misli Olarak Ödenmesi	42
4.4.7. Maden ve Define (Rikâz) nin Zekâtı	42
4.4.8. Ziraî Ürünler	43
4.4.9. Balın Zekâtı.....	44
4.5. Zekâtın Verileceği Kimseler.....	45
4.5.1. Fakirler.....	45
4.5.2. Yoksullar (Miskinler)	46
4.5.3. Zekât Görevlileri.....	46
4.5.4. Müellefe-i Kulûb.....	46
4.5.5. Köleler	47
4.5.6. Borçlular	47
4.5.7. Allah Yolunda Çalışanlar.....	48
4.5.8. Yolda Kalanlar	48
5. SONUÇ.....	49
KAYNAKLAR	50
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR

TDK	: Türk Dil Kurumu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
YEK	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

1. GİRİŞ

İslam dini, sadece bireysel ibadetlere değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve ekonomik adalete de büyük önem vermiştir. Bu bağlamda zekât, hem bireyin Allah'a olan kulluğunu pekiştiren bir ibadet hem de toplumdaki gelir dağılımını dengeleyen önemli bir mali yükümlülüktür. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde, zekâtın önemi sıklıkla vurgulanmış; İslam'ın beş temel esastan biri olarak kabul edilmiştir. Zekâtın kimler tarafından verilmesi gerektiği, hangi malların zekâta tabi olduğu, verilecek miktar ve zekâtın kimlere ulaştırılacağı gibi konular, İslam hukukunun detaylı şekilde ele aldığı meseleler arasında yer almaktadır.

İslam hukukunda mezheplerin farklı usul anlayışları, ibadetlere dair yorumları da şekillendirmiştir. Hanefi ve Şafii mezhepleri, İslam hukuk geleneğinde köklü bir geçmişe ve geniş bir uygulama sahasına sahip olmaları bakımından dikkat çeker. Bu iki mezhep, zekâtın temel hükümleri konusunda benzer yaklaşımlar sergileseler de, uygulamaya ilişkin bazı detaylarda birbirinden ayrılmaktadır. Özellikle zekâtın verilme zamanı, hangi malların zekâta tabi olduğu ve zekâtın kimlere verileceği gibi hususlarda mezhepler arasında belirgin farklar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunun Hanefi ve Şafii mezheplerine mensup olması, bu iki mezhebin zekâta dair yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi hem bireysel ibadetin sahih bir şekilde yerine getirilmesi açısından hem de toplumsal bilinç düzeyinin artırılması bakımından önemli kılmaktadır. Bu çalışmada, Hanefi ve Şafii mezheplerinin zekât ile ilgili hükümleri karşılaştırmalı olarak ele alınacak, benzerlikler ve farklılıklar sistematik bir yaklaşımla ortaya konulacaktır. Böylece, fikhî yorumlar arasındaki çeşitlilik daha iyi anlaşılacak ve ibadetin hikmetine uygun biçimde uygulanmasına katkı sağlanacaktır.

1.1 Araştırmanın Önemi ve Amacı

Zekât, İslam'ın beş temel esastan biri olarak yalnızca bireyin Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirmesini sağlayan bir ibadet değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve ekonomik adaletin sağlanmasına katkı sunan önemli bir mali yükümlülüktür. Bu yönüyle zekât, hem ibadet hem de sosyal adalet aracı olarak iki boyutlu bir işlev taşımaktadır. İslam hukuk tarihinde, zekâtın uygulanmasına dair hüküm ve esaslar fıkıh mezhepleri tarafından detaylı biçimde ele alınmış; bu hükümlerin dayandığı deliller, yorum biçimleri ve usul anlayışları zamanla mezhepler arasında bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, zekât ibadetinin uygulanmasına dair Hanefi ve Şafii mezhepleri arasındaki görüş farklılıklarını mukayeseli bir biçimde ortaya koymak ve bu farklılıkların altında yatan fikhî usul temellerini analiz etmektir. Zekâtın farziyeti,

verileceği mallar, muhatap kitlesi ve ödeme zamanı gibi meselelerde iki mezhebin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak, günümüz Müslümanlarının mezhepler arası farklılıkları doğru anlamalarına katkı sağlayacaktır.

Çalışma kapsamında öncelikle zekât kavramı, önemi ve genel hükümleri açıklanacak; ardından Hanefi ve Şafii mezheplerinin klasik fıkıh kaynakları esas alınarak zekâtla ilgili hükümler karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilecektir. Ayrıca sadece hükümlere değil, bu hükümlerin dayandığı yöntemsel yaklaşımlara da dikkat çekilerek, mezheplerin usul farklarının nasıl sonuçlara yol açtığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu sayede okuyucunun sadece farklı hükümleri değil, bu farklılıkların arka planındaki düşünsel ve metodolojik zemini de kavraması amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı, Hanefi ve Şafii mezheplerinin zekât ile ilgili hükümlerini mukayeseli bir şekilde incelemektir. Bu doğrultuda, çalışmada özellikle iki mezhebin fikhî usul anlayışları dikkate alınarak zekâtın uygulanma biçimindeki benzerlikler ve farklılıklar irdelenmiştir. Çalışma, teorik bir temele dayanarak, klasik fıkıh kitaplarından ve güncel akademik kaynaklardan yararlanmayı hedeflemektedir. Özellikle, her iki mezhebin zekât ile ilgili hükümlerini tartışan ana kaynaklar üzerinden yapılan incelemeler, bu mezheplerin zekât konusundaki temel bakış açılarını anlamayı ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırma, genel anlamda deskriptif bir yöntem kullanılarak yapılmış olup, Hanefi ve Şafii mezheplerinin zekâtla ilgili görüşlerinin tarihsel gelişimi ve bu görüşlerin ardındaki fikhî gerekçeler detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu kapsamda, klasik fıkıh kitapları, müslüman düşünürlerin zekât hakkındaki yazıları ve güncel derlemeler gibi farklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca, fıkıh kitaplarının içeriği esas alınarak, konu başlıklarıyla paralel bir şekilde zekât ile ilgili meseleler sistematik bir şekilde işlenmiştir.

Çalışmanın sınırları ise birkaç önemli noktada belirginleşmektedir. Öncelikle, bu araştırma yalnızca Hanefi ve Şafii mezhepleri ile sınırlıdır. Türkiye’de en çok mensubu bulunan bu iki mezhebin zekât ile ilgili görüşleri karşılaştırılarak ele alınmış, diğer mezheplerin zekât hükümleri bu çalışma dışında bırakılmıştır. Zaman sınırlamaları ve diğer mezheplerin kaynak kitaplarına erişim güçlükleri, araştırmanın kapsamını bu iki mezhep ile sınırlandırılmasına yol açmıştır. Ayrıca, çalışmada zekâtın sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları gibi diğer yönlerine derinlemesine değinilmemiştir. Çalışma, sadece fikhî bir bakış açısıyla, zekâtın dini ve hukuki çerçevede ele alınmasını amaçlamaktadır.

Bu sınırlamalar ve kullanılan yöntem, çalışmanın amacına ulaşabilmesini sağlayacak bir çerçeve oluşturmakla birlikte, zekâtın daha geniş boyutlarını anlamaya yönelik daha kapsamlı bir araştırma için alan bırakmaktadır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Zekât, İslam hukukunun temel ibadetlerinden biri olmasının yanı sıra, sosyal adaletin sağlanmasında ve servetin adil bir şekilde dağıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle zekât ile ilgili yapılan akademik çalışmalar, hem dini hem de sosyo-ekonomik boyutları açısından büyük bir öneme sahiptir. Zekât konusunda yapılan önceki araştırmalar, genellikle farklı mezheplerin görüşlerini karşılaştırmak, zekâtın uygulanma biçimindeki tarihsel gelişimleri incelemek ve günümüz şartlarında zekâtın rolünü tartışmak gibi çeşitli alanlarda yoğunlaşmıştır.

Hanefi ve Şafii mezheplerinin zekât ile ilgili farklılıklarını inceleyen çalışmalara da rastlanmaktadır. Özellikle Türkiye’de ve İslam dünyasında bu iki mezhebin zekâtla ilgili hükümlere dair pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak, bu çalışmaların çoğu, genellikle belirli bir mezhebe özgü yorumlarla sınırlı kalmış ya da mezheplerin genel zekât hükümleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Özellikle zekâtın ekonomik ve toplumsal yönleri üzerinde yapılan çalışmalar, genellikle zekâtın sosyo-ekonomik adalet üzerine etkilerini, fakirlik ve servet dağılımını tartışırken, Hanefi ve Şafii mezheplerinin bu konulardaki benzer ve farklı görüşlerini ayrıntılı şekilde ele almak daha az tercih edilmiştir. Bununla birlikte, zekâtın uygulanma usulü, verileceği kişiler, zekâtın oranları ve hangi mallardan zekât alınacağı gibi detaylı meselelerde mezhepler arası farklılıkların bulunduğu görülmektedir.

Bu bağlamda yapılan literatür taraması sonucunda araştırma konumuzla ilgili doğrudan ya da dolaylı daha önce yapılmış çalışmalar şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Zahit Demirel’in “Hanefi ve Şafii Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler” isimli yüksek lisans tezi. Bu çalışmada, mezhepler arasındaki usul farklılıklarının sebeplerine ayrı bir başlık altında değinilmeden, Hanefi ve Şafii mezheplerinin zekât konusundaki farklı görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır.

2. Yusuf Balta’nın “İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları” başlıklı doktora tezi. Fıkıh mezheplerinin “mal” kavramına yaklaşımından hareketle hangi malların zekâta tabi olması gerektiği aktarılmaya çalışılmıştır.

3. H. Ahmet Şimşek’in “İslam’da Zekât Müessesesine Sosyolojik Bir Yaklaşım” isimli yüksek lisans tezi. Bu çalışmada, Kur’an ve sünnet ışığında fıkıh alimleri tarafından tanımı ve kapsamı belirlenen diğer mali ibadetler içinde zekatın konumu aktarılmıştır. Daha sonra ise zekâtın sosyolojik önemi farklı alt başlıklar içinde aktarılmıştır.

4. Kudret Büyükcoşkun’un “Mahiyetleri Yönünden Vergi ve Zekât” isimli yüksek lisans tezi. Bu çalışmada ise bilimsel açıdan verginin detaylı bir tanımı ve unsurları aktarılmış, sonraki bölümde ise zekâtın tanımı ve unsurlarına yer verilmiştir. Daha sonra ise vergi ve zekat tüm yönleriyle mukayese edilmiş, benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmuştur.

5. Enver Kaan'ın "Kur'an ve Sünnete Göre Zekât" isimli yüksek lisans tezi. Bu çalışmada ise zekâtın ana konuları aktarıldıktan sonra mezhepler arasında görüş ayrılığına sebep olan zekât konuları incelenmeye çalışılmıştır.

Yukarıda zikredilen çalışmalar, zekâtın İslam hukukundaki konumunu ve mezheplerin bu ibadete dair yaklaşımlarındaki çeşitliliği gözler önüne sermektedir. Bu çalışmalar, zekâtın farklı boyutlarını ele almış ve özellikle Hanefî ile Şafîi mezheplerinin zekâtla ilgili hükümleri arasında belirgin farklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Ancak, literatürde, bu farkların fıkıh usulü açısından nedenleri ve bu farklılıkların zekât uygulamaları üzerindeki etkilerine dair daha derinlemesine bir inceleme eksikliği görülmektedir. Demirel, Balta, Kaan ve Şimşek gibi araştırmacıların çalışmaları zekâtın çeşitli yönlerine dair önemli bilgiler sunmuş olsa da, mezheplerin zekât hükümleri arasındaki farklılıkları karşılaştırmalı bir biçimde ele alan, fıkıh usulü açısından ayrıntılı bir inceleme yapılmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Hanefî ve Şafîi mezheplerinin zekât uygulamalarını sistematik bir şekilde karşılaştırarak, bu iki ekol arasındaki benzerlikleri ve farklılıkların ortaya çıkartılmasını sağlamaktır.

3. ZEKÂT, ÖNEMİ VE TARİHÇESİ

Yüce Allah, varlık âlemini emrine verdiği¹ insandan dünyaya hakim olmasını² servet ve zenginlik üretmesini istemiş ancak, üretilen zenginliğin belli ellerde toplanmasına rıza göstermemiş³ refahın yaygınlaşmasını yani yoksulluğun ortadan kaldırılmasını veya azaltılmasını arzu etmiştir. Bunun için de servetin dağıtılmasını teşvik etmiştir.⁴ Hatta bu dağıtımı insanın keyfi merhametine/sübjektif inisiyatifine bırakmayacak⁵ kadar önemli tutmuş⁶, emir kipiyle farz olduğunu sarıh bir şekilde beyan etmiştir. Böylece zekât, bütün Müslümanlar tarafından İslam Dininin beş temel esasından birisi olarak kabul edilmiştir.⁷

3.1. Zekâtın Tanımı

Etimolojik olarak زك-ي harflerinden türeyen الزكاة zekât, sözlükte *artmak, çoğalmak, arınmak, övgü ve bereket* gibi anlamlara gelir. Arap dilbilimci İbn Manzûr (ö. 711/1311), zekât kelimesinin ‘artmak, çoğalmak’ anlamına geldiğini belirttiğinden sonra ارض زكية örneğini vererek, bunun ‘güzel ve verimli toprak’ anlamına geldiğini, رجل زكي ifadesinin de ‘iyi (salih) insan’ anlamına geldiğini belirtir. Ziraî bir mahsulün büyüüp olgunlaştığını ifade etmek için ise زكى الزرع kullanıldığını ifade eder.⁸ Zemahserî de (ö.538/1143) رجل زكى ifadesinin iyilik ve hayır yönü baskın, bu hasletiyile tanınmış olan kimse anlamında olduğunu belirterek, زكى kelimesinin ‘artmak, çoğalmak’ kök anlamıyla bağlantı kurar.⁹

Kur’an’da yeni anlamlar kazanan kavramların cahiliye döneminde hangi anlamlara geldiğiyle ilgili kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çalışma yapan Halîl Ebû Udeh, zekât kelimesinin Kur’an öncesi cahiliye döneminde ‘artmak, çoğalmak’ anlamı dışında başka bir anlamının bilinmediğini belirtir.¹⁰ Anlaşılacağı üzere, cahiliye döneminde zekât kelimesi, ‘artmak’ temel anlamıyla kullanılmaktaydı. Kelimenin Kur’an’daki anlamıyla kullanılmaması ise, cahiliye döneminde sosyal yardımlaşma müessesesinin bulunmadığı anlamına gelmez. Zira cahiliye döneminde zekât kelimesi

¹ Kur’an Yolu (10 Eylül 2024), el-İbrahim 14/32; el-Hacc 22/65; el-Mülk 67/15.

² el-Bakara 2/30.

³ el-Haşr 59/7.

⁴ el-Bakara 2/83; Et-Tevbe 9/34.

⁵ “Onların mallarından sadaka al” (et-Tevbe 9/103) ayetindeki sadaka lafzının farz olan zekâta delalet ettiği hususunda İslam âlimlerinin çoğu ittifak etmiştir.

⁶ el-Bakara 2/3; 110, 254; el-Enfal 8/3.

⁷ Zekâtın önemi hakkında değerlendirmeler için bkz. Yunus Vehbi Yavuz, İslam’da Zekât Müessesesi (İstanbul 1972), 33-37.

⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arap* (Kahire: Darü’l-Mearif, ts.), 14/358.

⁹ Mahmûd b. Ömer Zemahşeri, *Esâsu’l-Belâgâ* (Beyrut: Daru Sâdır, 1992), 273.

¹⁰ Udeh Halîl Ebu Udeh, *et-Tatavvuru’d-Dilâli beyne Lugati’s-Si’ri’l-Câhilî ve Lugati’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Ürdün: Mektebetü’l-Menar, 1985), 211.

derin bir dinî anlamdan yoksun ise de, malın toplanması ve belirli yerlere dağıtılmasıyla ilgili çeşitli kurallar bulunmaktaydı.¹¹

Bir fıkıh terimi olarak zekât, *belirli bir maldan belirli bir miktarının, farz olan bir ibadetin yerine getirilmesi için, belirli kişilere verilmesi*¹² olarak tanımlanır. Bir başka zekât tanımı ise *Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de belirttiği kimselere verilmek/ harcanmak üzere farz kıldığı, dinen zengin sayılan Müslümanların mallarından alınan miktarı belirli olan bir paydır*¹³ şeklindedir. Zekât, Allah'ın muhtaçlar için farz kıldığı belli bir paya verilen isimdir.¹⁴ Başka bir tanıma göre ise zekât “ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin belirli şartları taşıyan mal varlıklarının muayyen bir miktarını muayyen bir zaman sonra hak sahibi olan alt gelir sahiplerine ulaştırmak üzere Allah rızası için vermeleri” anlamına gelmektedir.¹⁵

Sadaka kelimesi de terim olarak aynı anlamda kullanılır.¹⁶ Kur'an-ı Kerim'deki “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”¹⁷ ayetinde geçen sadaka kelimesi de *temizleme, günahlardan arındırma* anlamını ifade eden zekât anlamında kullanılmıştır.¹⁸

3.2. Zekâtın Önemi

İslam'ın beş temel esasından biri olarak kabul edilen zekât Kur'an-ı Kerim'de namazla birlikte en çok tekrar edilen ibadetlerden biri olarak yer alır. Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste¹⁹ Hz. Peygamber'in zekât farz kılınmadan önce fitır sadakası vermeyi emrettiği, zekât farz kılındıktan sonra fitır sadakasını ne emrettiği ne de yasakladığı, müminlerin onu vermeye devam ettikleri belirtilir. Bu hadis fitır sadakasının zekâtan önce emredildiğini, zekâtın ise ramazan orucundan sonra farz olması gerektiğini göstermektedir. Ramazan orucunun farz kılındığına dair âyetin hicretin ikinci yılında nâzil olduğu, zekâtın da bundan sonra farz kılındığı genel kabul görmüştür.²⁰ Kur'an-ı Kerim'de zekât kelimesi otuz âyette mârifet olarak geçer ve bunların yirmi yedisinde

¹¹ Fethi Yıldırım, “Cahiliyede ve İslam Döneminde Zekat”, *Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi* 4/3 (2019), 39-47.

¹² Abdullah b. Mahmud b. Mevdud El-Mevsili, *el-İhtiyar li't-Ta'ili'l-Muhtar* - 2 (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 148.

¹³ Abdullah Kahraman, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022), 219.

¹⁴ Yusuf el-Karadavi, *Fıkhu'z-zekat* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1973), 37.

¹⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, 1998), 492.

¹⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri Maverdi, *el-Ahkamus'-Sultaniyye* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 125.

¹⁷ et-Tevbe 9/103.

¹⁸ Ebu'l Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni-l-Âzîm* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1969), 386.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil eL-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Yeni Delhi: Saharanpuri, 2011), “Zekat”, 1(No.264)

²⁰ Buhârî, “Zekat” 1(No.264).

namazla birlikte zikredilir. Kur'an'da sadaka (çoğulu "sadakât") terimi de hepsi Medenî sûrelerde olmak üzere on iki âyette zekât anlamında kullanılmıştır.²¹ Zekât kelimesi hadislerde de Kur'an-ı Kerimdeki anlamlarına paralel olarak kullanılmıştır.²²

İslam'ın zekât ibadetine verdiği önemine binaen zekatın farziyetinin delili kabul edilen bazı ayetler şöyledir: *"Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin."*²³ *"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez"*.²⁴ *"Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!"*.²⁵ *"Namazlarını özenle kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin olarak inananlar; İşte onlar rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerindedirler; kurtuluşa erenler de yalnız onlardır."*²⁶

Hz. Peygamber'in zekâtla ilgili şu hadisleri de yine zekâtın farziyetin delillerinden kabul edilmiştir. *"İslâm dini beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmak"*.²⁷ *"Allah'tan korkunuz, beş vakit namazınızı kılınız, Ramazan orucunu tutunuz, mallarınızın zekâtını veriniz"*.²⁸ Bir sahabinin *"Ya rasulallah, beni cennete götürüp, cehennemden uzaklaştıracak davranışı haber ver"* diye sorması üzerine şöyle buyrulmuştur: *"Allah'a ibadet edip ona hiçbir şeyi denk tutmazsın. Namazı kılar, zekâtı verirsin"*.²⁹

3.3. Zekâtın Tarihçesi

Zekât, Allah'ın Kuran'da belirttiği gibi, daha önceki ümmetlere farz kıldığı ibadetlerden biridir ve aynı şekilde, Hz. Peygamber aracılığıyla biz Müslümanlara da farz kılınmıştır. Bu durum, vahiydeki sürekliliği ve silsileyi gösterir. Maide Suresi'nin 46. ayetinde Hz. İsa'ya verilen İncil'in, kendisinden önce vahyedilen Tevrat'ı tasdiklediği bildirilmiştir. Bu ayet, önceki kitaplarla olan ilişkilerin Kuran açısından nasıl bir devamlılık taşıdığını anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca, Tevrat'taki ondalık uygulamasının İncil'de de devam ettiği görülmektedir.

²¹ Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mucemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Darü'l-Hadis, 1958), "Zekat" 1(No.40).

²² Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, , *el-Cami'u's-Sahih* (Riyad: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, 1998), 10; Muhammed b. Yezid İbn Mace, *es-Sünen* (Kahire:Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, 1998), 13.

²³ el-Bakara 2/43.

²⁴ el-En'am 6/141.

²⁵ et-Tevbe 9/103.

²⁶ el- Lokman 31/3-4.

²⁷ Buhari, "Zekat", 1 (No.40).

²⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizi, *el-Camiu's-Sahih* (Riyad: Mektebetu'l-Mearif, 2000), "Cuma", 80.

²⁹ Buhari, "Edep", 10.

Kur'an'da, eski ümmetlerde zekâtın olduğuna dair deliller de bulunmaktadır. Üç büyük semavi dinden biri olan Nasrânilikte, zekâtın olduğunu İsa (as)'ın dilinden, "Beni, bulunduğum her yerde kutsal ve bereketli kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı emretti".³⁰ şeklinde ifade edilmektedir.

Meryem suresinde geçen başka bir ayette, İsmail (as)'dan bahsedilerek şöyle buyruluyor: "Ailesine namazı, zekâtı emrederdi. Rabbi katında hoşnutluk kazanmış bir kişiydi?".³¹ Enbiya suresinde de, İbrahim (as), Lut (as), Yakub (as) kast edilerek şöyle buyruluyor: "Onları, bizim buyruğumuzla yol alan önderler yaptık. Onlara iyilikler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, yalnız bize kulluk ediyorlardı".³² Bakara suresinde ise, genel olarak İsrailoğullarına hitaben şöyle buyruluyor: "Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte rükû edin".³³ İsrailoğulları ile ilgili başka bir ayet şöyle nazil olmuştur: "Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. içlerinden on iki de temsilci/başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, Peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç verirsiniz, andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkar yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur".³⁴

Zekât, İslam'ın ortaya çıkmasından önceki Arap toplumunda da bilinen bir uygulamaydı. Ancak bu uygulama, İslam'daki zekâtın anlamı ve amacıyla kıyaslandığında çok daha farklıydı. Araplar arasında zaman zaman yapılan hayır işlerinde, zenginler bazı mal varlıklarını fakirlere bağışlarlar, ancak bu bağışlar genellikle belirli bir düzeni ve sistematiği takip etmezdi. Arap kabileleri, zekât gibi belirli bir orana dayalı bir uygulamadan çok, gönüllü ve süreksiz yardımlar yaparlardı.³⁵ Mekke döneminde gelen ayetlerde genel anlamda sadaka ve infaktan bahsedilmektedir.³⁶ Zekâtın belirli oranlarla bir ibadet olarak düzenlenmesi Medine döneminde hicretin ikinci yılında gerçekleşmiştir. Zekât, medine döneminde kurumsal bir yapıya kavuşarak toplumsal ve hukuki bir sorumluluk haline gelmiştir. Böylece Mekke döneminde manevi temelleri atılan bu ibadet, Medine'de sosyal adaletin sağlanmasına yönelik zorunlu bir mali sistem olarak şekillenmiştir.³⁷

³⁰ el-Meryem 19/31

³¹ el-Meryem 19/55.

³² el-Enbiya 21/73.

³³ el-Bakara 2/43.

³⁴ el-Maide 5/12.

³⁵ Ebu Udeh, *et-Tatavvuru'd-Dilâli beyne Lugati's-Si'ri'l-Câhili ve Lugati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 211.

³⁶ el-Meryem 19/51; el-Enbiya 21/73; en-Neml 27/3

³⁷ Abdurrahman b. Muhammed Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/590.

3.4. Zekâtın Toplumsal işlevi

Zekât, farz bir ibadet olarak yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olmanın ötesinde, hem bireysel hem de toplumsal açıdan pek çok yarar barındırır. Bu ibadet, kişide dini ve ahlaki değerlerin güçlenmesine katkı sağladığı gibi, toplumda sosyal dayanışmayı artırır ve ekonomik hayatın canlılığını destekler. Zekât, bireyi mal biriktirme hırsı ve cimrilikten arındırarak, kazandığı nimetlere karşı şükrünü eda etmesine vesile olur.

Toplumsal ve ekonomik açıdan ise zekât, zengin bireyin kazanç elde etmesini mümkün kılan topluma karşı bir vefa borcunu yerine getirmesidir. Çünkü birey, içinde yaşadığı toplum sayesinde bir meslek edinmiş, gelir elde etme imkânı bulmuştur. Bu bağlamda zekât, yalnızca bireysel bir ibadet değil, topluma karşı duyulan bir sorumluluğun da ifadesidir.

Ayrıca zekât, devletin ulaşamadığı ihtiyaç sahiplerine yardım elinin uzanmasını sağlar. Bu yönüyle, yoksulluk nedeniyle ortaya çıkabilecek hırsızlık, gasp gibi suçların önüne geçilmesine de katkıda bulunur. Başka bir ifadeyle, zekât; toplumda gelir dağılımını dengeleyerek, fakirlik denizinde birkaç zenginlik adacığının oluşmasını engeller ve böylece toplumsal huzur ve barışın sağlanmasına vesile olur.

4. ZEKÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLERDE HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEPLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Zekât, İslam dininde sosyal adaletin sağlanması ve ekonomik dengenin korunmasına yönelik olarak farz kılınmış malî bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te açıkça emredilen zekât, İslam'ın beş temel esasından biri olarak kabul edilmekte olup, hem bireysel arınma hem de toplumsal dayanışma fonksiyonu taşımaktadır. Bu ibadetin kapsamı, uygulama alanı ve hüküm detayları, İslam hukukunun farklı mezhepleri tarafından ele alınmış ve farklı yorumlara konu olmuştur.

Hanefî ve Şafîî mezhepleri, zekâtın farziyetinde ve temel ilkelerinde müşterek bir anlayışa sahip olmakla birlikte, uygulamaya dair çeşitli fikhî meselelerde birbirinden ayrılan görüşler benimsemişlerdir. Zekâtın hangi mallardan verileceği, ödeme şartları, verilecek oranlar ve dağıtım ilkeleri gibi hususlarda ortaya çıkan bu görüş ayrılıkları, mezheplerin usûl ve içtihat yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

4.1. Hanefî ve Şafîî Mezhepleri İctihatlarındaki Farklılığın Sebepleri

İslam hukukunda mezhepler arası içtihat farklılıkları onların usule yönelik görüşlerine göre şekillenmiştir. Mezheplerin usul farklılıkları furu'a ait görüşlerinin de farklılaşmasına sebep olmuştur. Bu farklılıkların temelinde, her mezhebin kendine özgü fıkıh anlayışı, usûlî ilkeleri, delilleri değerlendirme biçimi ve teşri' yöntemi yer almaktadır. Bu bağlamda Hanefî ve Şafîî mezhepleri, usûl ve furû düzeyinde birçok ortak noktaya sahip olmakla birlikte, hüküm çıkarma yöntemleri ve delilleri değerlendirme biçimleri açısından önemli ayrılıklar göstermektedir. Söz konusu farklılıkların anlaşılabilmesi için mezheplerin benimsediği temel usûl metodolojisinin ve teşri' anlayışının incelenmesi gerekmektedir. Fıkıh usûlünde mezheplerin takip ettiği metotlar, hüküm istinbatında belirleyici rol oynamaktadır. Bu çerçevede, mütekellimîn yöntemi ve fukahâ yöntemi olarak adlandırılan iki temel yaklaşım, mezhepler arası farkların ortaya çıkmasında kilit öneme sahiptir.

Şafîî mezhebinin benimsediği mütekellimîn yöntemi, teorik açıdan önce kuralların konulduğu sonra kurallardan hükümlere gidildiği yani tümevarım yöntemini esas alır. Bu yöntemde göre fıkıh usûlü, kelâm ilminin mantıkî ve burhanî yapısından etkilenmiş olup, delillerin aklen ve naklen nasıl işlemesi gerektiği üzerine inşa edilmiştir.³⁸ Mütekellimîn metodunu benimseyen usûlcüler, Kur'an, sünnet, icmâ ve kıyas gibi temel şer'î delilleri esas alarak usûl kurallarını ortaya koyarlar. Bu kuralların,

³⁸ İbrahim Kafi Dönmez, *Fıkıh Usûlü ve İslam Hukukunda Metodoloji* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 83-85.

herhangi bir mezhep imamının görüşleriyle uyuşup uyuşmadığına değil, önceden konulan kuralla tutarlılığına önem verilir.³⁹

Hanefî mezhebinin benimsediği fukahâ yöntemi ise daha farklı bir yaklaşıma sahiptir. Bu yöntemde fıkıh usûlü, furûdan usûle yani meseleden kurallara giden tûmdengelimci bir çizgide inşa edilir. Mezhep imamlarının içtihatları esas alınır daha sonra bu içtihatlara dayanan usûl kuralları belirlenir. Hanefî mezhebinin kurucu imamları, sistematik bir usûl külliyatı bırakmamış ancak geniş bir furû literatürü ve uygulama örneği sunmuşlardır. Hanefî usûlcüler, bu içtihatları derleyip inceleyerek benzerlik taşıyanları sistematikleştirmiştir.⁴⁰

Mezheplerin hüküm çıkarırken dayandıkları delillerin değerlendirilme biçimi de önemli bir ayrılık noktasıdır. Şâfiî mezhebi, nasların zahirine bağlılık konusunda oldukça katıdır. İmam-ı Şâfiî, sahih hadisleri kıyasa ve diğer re'y temelli delillere kesin olarak tercih etmiş ve istihsân gibi öznel yöntemleri reddetmiştir. Bu yönüyle Şâfiî mezhebi, nas merkezli, lafızcı ve literalist bir fıkıh anlayışı sergiler.⁴¹

Hanefî mezhebi ise delil hiyerarşisinde daha esnek bir yapıya sahiptir. Ahâd haberler, kamu maslahatı ile çelişirse terk edilebilir; kıyas, istihsan, örf ve istislah gibi deliller geniş şekilde kullanılır. Bu nedenle Hanefî fikhî, kolaylaştırıcı, toplumun ihtiyaçlarına duyarlı ve sistem içi çözüm üreten bir yaklaşım sergiler.⁴²

Mezheplerin içtihat anlayışlarını şekillendiren bir diğer etken ise içinde bulundukları sosyopolitik ve tarihsel bağlamdır. Hanefî mezhebi, Abbâsîler döneminde resmî mezhep olarak uygulandığı için büyük şehirlerde ve yönetim merkezlerinde benimsenmiş, bu da onu kamu yararına öncelik veren bir fıkıh sistemi hâline getirmiştir. Hüküm üretirken fertlerin hak ve hürriyetlerini koruyan, zayıf kesimleri gözetken, farazî meselelerle düşünsel üretkenliği artıran ve gerektiğinde hîyel gibi yöntemlere başvuran bir yapı sergilemiştir.⁴³

Şâfiî mezhebi ise daha çok ilmî çevrelerde gelişmiş; teorik tutarlılığı öncelemiş, içtihatlarında naslara bağlılığı esas almıştır. Bu durum, zaman zaman sosyal gerçeklikten uzak görünen katı hükümlerle sonuçlanmışsa da mezhebin tutarlılığını koruyan bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴

Teşri' tarihi eserlerinde âhâd haber anlayışı, istihsân delili, istişâre usûlü, taklit karşıtlığı, farazî meselelerle fikhî zenginleştirme ve bir çıkış yolu olarak “hiyel”e fıkıhta sık sık yer vermeleri gibi hususlar Hanefî mezhebinin genel özellikleri arasında

³⁹ Recep Şentürk, *İslam Hukukunda İctihadın Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 132.

⁴⁰ Muhammed Ebu Zehre, *Ebu Hanife* (Kahire: Darü'l-Fikr, 1973), 142-144.

⁴¹ Muhammed b. İdris eş-Şafii, *er-Risale*, thk. Ahmed Muhâmmad Şakir (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ts.), 598.

⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul, 1985), 49.

⁴³ Yusuf el-Karadavi, *İctihad ve Tecdid* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 118.

⁴⁴ Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 34.

sayılır.⁴⁵ Hanefî fıkhnın ibadet ve muamelât konularında genellikle kolaylık içerdiği, ihtilaflı konularda ekseriyetle fakir ve zayıf tarafını gözetdiği, fertlerin tasarruflarını imkân dahilinde geçerli saydığı, mümkün mertebe hürriyet ve kişiliklerini koruduğu da aktarılır.⁴⁶

Hanefîler, haber-i vâhid rivayetlere genellikle ihtiyatla yaklaşmakta, özellikle muamelat (ameli hükümler) alanında kıyası öncelikli delil kabul etmektedirler.⁴⁷ Bu yaklaşım sebebiyle, haber-i vâhid ile gelen bazı rivayetlere dayanan zekât hükümlerini doğrudan bağlayıcı değil, ihtiyat gereği vâcip olarak yorumlama eğilimindedirler.⁴⁸ Buna karşılık, Şâfiîler, sahih olan haber-i vâhidi bağlayıcı bir şer'î delil olarak kabul ederler.⁴⁹ Bu nedenle, haber-i vâhidle gelen rivayetlerden doğrudan hüküm çıkarma ve bu hükümleri bağlayıcı olarak değerlendirme konusunda daha müsamahalı ve doğrudan bir yöntem benimserler.⁵⁰

4.2. Zekâtın Vücup Şartlarıyla İlgili Görüşler

Zekâtın kişiye yükümlülük olarak sabit olabilmesi, yani vâcip hâle gelmesi belirli şartlara bağlıdır. Bu şartlar, hem bireyin mükellefiyetini hem de malın zekâta tabi olup olmadığını belirlemede temel bir rol oynar. Hanefî mezhebine göre, zekâtın vücup sebebi, artma özelliğine sahip ve nisap miktarına ulaşan bir mala mâlik olmaktır. Zekâtın rüknü ise, farz olan miktarın maldan ayrılarak hak sahibine temlik edilmesidir.⁵¹ Şâfiî mezhebine göre ise, zekâtın vücup sebebi Hanefîlerle benzer şekilde nisap miktarına ulaşan bir mala sahip olmakla birlikte, aynî temlik rükün olarak görülmez; zekâtın rüknü, kişinin niyet ile birlikte malın zekâta tahsis edilmesidir.⁵² Bu bakımdan, Şâfiîler'e göre zekâtın geçerli olması için malın mutlaka bizzat fakire temlik edilmesi değil, zekât niyetiyle sarf edilmesi yeterlidir; dolayısıyla zekâtın rüknü olarak niyet daha belirgin bir yer tutar.⁵³

⁴⁵ Menna El-Kattan, *Tarihu't-Teşri'i'l-İslami et-Teşri' ve'l-Fıkh*, (Riyad, 1996) ; Muhammed b. el-Hasen b. el-Arabî es-Seâlibî Hacvi, *el-Fikrû's-sâmî fî târîhi'l-fıkhî'l-İslâmî* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/424.

⁴⁶ Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013), 403.

⁴⁷ Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, *el-Usul* (İstanbul: Eda Neşriyat, 1990), 1/111-115.

⁴⁸ Serahsi, *el-Usul*, 1/111-115.

⁴⁹ Şafii, *er-Risale*, 460-470.

⁵⁰ Şafii, *er-Risale*, 460-470.

⁵¹ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/197.

⁵² Ebû Zekerriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'* (Cidde: Daru'l-irşad, ts.), 5/354.

⁵³ Muhammed el Hatip Şirbini, *Mugni'l - Muhtâc ilâ Ma'rifeti Ma'âni Elfâzi'l-Minhâc* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, 1958), 1/517.

4.2.1. Müslüman Olmak

Zekât, İslâm'ın en temel ibadetlerinden biri olması hasebiyle bir kişinin zekat vermekle yükümlü olabilmesi için öncelikle müslüman olması gerekmektedir.⁵⁴ İslâm'ı kabul eden kişiler, müslüman olmadıkları dönemlerde sahip oldukları mallarından - nisap miktarına ulaşsa dahi- müslüman olma şartını taşımadıkları için zekât vermekle yükümlü tutulamazlar. Ancak İslâmiyet'i kabul eden bir kişi eğer irtidât edip tekrardan Müslüman olmuşsa onun durumu ile ilgili Hanefi ve Şafii mezheplerinde farklı hükümler vardır.

Hanefî mezhebine göre İslâm'dan çıkan (mürted olan) kimsenin malından zekâtın farziyeti düşer. Bu mala, ister irtidat etmeden önce sahip olmuş olsun ister irtidat ettikten sonra sahip olmuş olsun fark etmez. Her iki durumda da irtidat eden kişi zekâtla mükellef tutulmaz. Çünkü burada zekâtın vücubu için gerekli şartlardan biri olan müslümanlık şartı ortadan kalkmıştır. Bu görüş, Hanefî mezhebinde ittifakla kabul gören görüştür.⁵⁵

Şafîî mezhebinde bu konu iki farklı başlıkta ele alınmıştır. Birincisi irtidat etmeden önceki kazancının zekâtı diğeri ise irtidat ettikten sonraki kazancının zekâtı şeklindedir. Malı zekât nisabına ulaştıktan sonra irtidat edenin malının zekâtı hakkında iki görüş öne çıkmaktadır. Birinci görüş; zekâtın farziyetinin düşmediği yönündedir. Zira o mal piyasadan çekilmemektedir ve sahibi bellidir. Eğer sahibi irtidat üzere ölür ise malı kendiliğinden müslümanlara geçer. Bu mala sahip olan müslüman malı devralarak zekât ile ilgili mükellefiyeti de devralmış olur. Yok, eğer irtidatta devam etmeyip tekrar İslâm'a dönerse yine de onun malı kendisine döner. Daha önce sahip olmuş olduğu zekât sorumluluğu aksamadan devam etmiş olur. İkinci görüşe göre ise irtidat edenin malı bekletilir. Şayet tekrar İslâm'a dönerse mürtet olmadan önce sahip olduğu malın zekâtı ondan alınır. Eğer irtidat üzere devam eder ve bu hal üzere ölürse de malının zekâtı alınmaz. Çünkü irtidat zekâtın farziyetini düşürmüştür. Böyle bir durumda mal devletin hazinesine intikal eder.⁵⁶ Mürtedin, irtidat etmeden önce kazanmış olduğu malının zekâtıyla ilgili görüş, Şafîî mezhebinde ittifakla kabul edilen görüştür. Ancak irtidat ettikten sonra kazandığı malın zekâtıyla ilgili görüşe itirazlar olmuştur. Bir görüşe göre böyle bir durumda zekâtın vücubundan bahsedilmez. Diğer bir görüş ise zekâttan söz edebilmek için tekrar müslüman olup-olmadığına bakılır. İrtidat ettikten sonra tekrar müslüman olması söz konusu ise zekâtın farziyetinin devam edeceğini yok eğer İslâm'a girmemişse farziyetin düşeceği belirtilmiştir.⁵⁷

⁵⁴ Ebu Bekir b. Mes'ud b. Ahmed el-Kasani, *Bedai'ü's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai*, hk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/377; Muhammed b. İdris eş-Şafii, *el-Ümm* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2/28.

⁵⁵ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/377.

⁵⁶ Şafii, *el-Ümm*, 2/29.

⁵⁷ Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/299.

4.2.2. Akıl-Baliğ Olmak

Akıl-baliğ olmayanların ve akıl hastası olanların mallarından zekât vermenin vacip olup-olmadığı hususunda da Hanefî ve Şafîi mezheplerinde farklı hükümler vardır. Serahsî (483/1091) ve Kâsanî'ye (587/1191) göre akıl ve bulûğ zekâtın vücubunun şartlarındandır. Zira alimler zekâtın bir ibadet olduğunu dikkate almışlar ve ibadetlerdeki temel gayenin mükellefi imtihan etmek olduğuna işaret etmişlerdir. Akıl hastası ile bulûğa ermeyenin mükellefiyetleri söz konusu olmadığından herhangi bir imtihana da muhatap kabul edilmezler ve diğer bütün ibadetlerde olduğu gibi zekât ibadetini yerine getirme hususunda da sorumlu değildirler.⁵⁸

Akıl ve Bulûğu, ibadetlerde vücubun şartı olarak kabul eden Hanefî mezhebi uleması akıl hastasının ve bulûğ çağına gelmemiş çocuğun malında zekâtın vacip olmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir. Daha önceden de açıkladığımız gibi zekât bir ibadettir. İbadetler ise ancak mükellefiyet şartları taşıyanlar için vacip olur. Mükellefiyetin şartlarından olan akıllı olma şartı, akıl hastasında, bulûğ şartı da çocukta bulunmaz. Dolayısıyla her ikisinin de mükellef olmaları kabul edilmez. Aksi takdirde Hz. Peygamberin “*Kalem üç kişiden kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, Baliğ oluncaya kadar çocuktan, iyileşinceye kadar akıl hastasından*” hadisine aykırı hareket edilmiş olunur.⁵⁹

Hanefî mezhebinin konuyla ilgili bir diğer delili ise, yine zekâtın ibadet oluşuyla ilgilidir. Zira insanları imtihandan geçirmek için konulan ibadetler, ancak sabit ve ihtiyarî bir yol ile olur. Yoksa insanın akıl ile denenmesinin bir anlamı kalmaz. İsyan ve itaat ancak akıl ile gerçekleşebilir. Akıl hastasının akıldan, çocuğun ise temyiz kabiliyetinden yoksun olması isyan ve itaat etmeleri beklenmez. Dolayısıyla akıl ve bulûğ zekâtın vücubunun şartlarından biri olarak kabul edilir.⁶⁰

Akıl hastası ve çocuk zekât vermekle mükellef olmadıkları gibi velileri de onların adına mallarının zekâtını ödemekle mükellef değildir. Dolayısıyla çocuğun mükellef olması için bulûğ (ergenlik) çağına ulaşması, akıl hastasının da akıl yönünden iyileşmesi gerekir.⁶¹

İmam Şafîi (ö. 204/820) ise bu görüşe muhalefet etmiştir ve zekâtın toplumsal açıdan mali bir hak oluşu açısından değerlendirmiştir. İmam Şafîi'ye göre akıl hastasına ya da çocuğa ait -kendisinden zekât verilebilecek- bir mal nisap miktarına ulaşırsa o maldan zekât vermek vaciptir. Ancak bu maldan zekât verme sorumluluğu çocuğun ya

⁵⁸ Şemsüddin Şemsü'l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, *el-Mebhut* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1989), 162; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/814.

⁵⁹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/5.

⁶⁰ Burhanüddin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr Merginani, *el-Hidaye Şerhi Bidayeti'l-Mübtedi'* (Medine: Darü's-Sirac, 2019), 1/155.

⁶¹ Merginani, *el-Hidaye*, 2/155.

da akıl hastasının velisine aittir.⁶² Eğer onların velileri zamanında mallarının zekâtını ödememiş ise; akıl hastası iyileşince, çocuk da bulûğa erişince geçmiş zekâtını ödemekle sorumlu olurlar. Velileri ise bu zekâtı geciktirmekten dolayı günaha girmiş olurlar.⁶³

4.2.3. Hür Olmak

Zekâtın vücubunun şartlarından bir diğeri de hürriyettir. Kölenin zekât vermesi vacip değildir. Çünkü köle'nin kendisi bir mülktür. Kendisi mülk olanın mülkiyete sahip olması mümkün olmadığından, zekâtın vücubunun şartlarından biri olan tam mülkiyet ortadan kalkmış olur. Dolayısıyla tam mülkiyetin oluşabilmesi için hürriyet şarttır. Hanefi ve Şafii mezhepleri tam mülkiyete haiz olmayan köleye zekâtın vacip olmaması hususunda görüş birliği içindedirler.⁶⁴ Mükâtep (antlaşmalı) kölenin zekât verip-veremeyeceği hususunda ise iki mezhep arasında farklı hükümler bulunmaktadır.

Hanefi mezhebine göre hürriyetini kazanmak için sahibine bir bedel ödemek şartıyla antlaşma yapan (mukâtep) köle her ne kadar bir yönüyle serbest sayılsa bile yine onun köleliği başka bir yönüyle devam ettiği için onun tam mülkiyete sahip olmadığına hükmedilir. Dolayısıyla antlaşmalı (mukâtep) kölenin zekât vermesi vacip değildir.⁶⁵ Sahibi tarafından çalışmasına izin verilen köle, eğer üzerinde ödemesi gereken bir borç yok ise onun kazancı sahibine ait olduğu için kazancının zekâtı da kendisine değil sahibi üzerine vaciptir. Eğer çalışan köle ödemesi gereken bir borca sahip biri ise Ebû Hanife'ye göre sahibi kazancına sahip olmadığı gibi kazancının zekâtını vermekte sahibine ait değildir. Aynı şekilde tam mülkiyete sahip olmayan köle de kazancının zekâtından sorumlu olmaz ve kölenin kazancının zekâtı köle üzerinde vacip olmadığı gibi sahibi üzerinde de vacip değildir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise borçlu kölenin kazancı her halükarda sahibine aittir. Ancak kölenin kazancı borca karşılık olduğu için kazancı sahibine ait olsa bile yine de zekâtı vacip değildir.⁶⁶ Fakat borca karşılık alınan mal teslim alındıktan sonra senesi devrolursa zekâtı vacip olur. Senesi dolmadığı surece teslim alınan borcun zekâtı verilmez. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri de bu şekildedir. Dolayısıyla mukâtep kölenin kazancı sahibi tarafından teslim alındıktan sonra senenin devriyle beraber zekâtı vacip olur.

İmam Şafî'ye göre, antlaşmalı (mukâtep) köle tam hürriyetini henüz kazanmadığından tam mülkiyete sahip olduğu kabul edilmez. Tam mülkiyete sahip

⁶² Şafii, *el-Ümm*, 2/28; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Havi'l-Kebir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/152.

⁶³ Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/300.

⁶⁴ Mâverdî, *el-Havi'l-Kebir*, 3/154; Serahsi, *el-Mebcut*, 2/162; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/6 ; Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/298.

⁶⁵ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/6.

⁶⁶ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/6.

olmadığı için kazandığı malın zekâtını vermek de üzerine vacip olmaz. Kazancı sahibine ait olduğu için zekâtını vermekte ona aittir. Aynı şekilde kölenin sahip olduğu hayvanların zekâtı da sahibi üzerine vaciptir. Kölenin sahip olduğu hayvanlar her halükarda sahibinin malıyla birleştirilir ve bir kabul edilir. Dolayısıyla kölenin sahip olduğu hayvanların zekâtı da sahibinin üzerine vacip olur.⁶⁷

4.2.4. Havaic-i Asliye

Havaic حوائج kelimesi sözlükte “olmayan bir şeye gereksinim duyma, giderme” anlamındaki حاجة kelimesinin çoğuludur.⁶⁸ Hacet, sıkıntılı bir durumun ortadan kaldırılması/ giderilmesi huzurun ve refahın sağlanması için kendisine ihtiyaç duyulan şey anlamındadır. “Temel ihtiyaçlar” anlamına gelen havâic-i asliyye ise bir İslâm hukuku terimi olarak zekâta tâbi olmayan temel ihtiyaç mallarını ifade etmek için kullanılır. Havaic-i asliyye, bir kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin hayatını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi geçimini temin edebilmesi ve kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin can güvenliğini sağlayabilmesi için elinde zorunlu olarak bulundurması gereken mallara denir. Bu malların neler olduğunu tespit etmek ve ölçüsünü belirlemek kimlere ve hangi mallara zekât düşeceğinin de tespit edilmesi açısından oldukça önemlidir. Bir kişinin temel ihtiyaçları yaşadığı çevreye ve bulunduğu duruma göre farklılıklar gösterebilir. Ancak israfa kaçmamak suretiyle bir insanın hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu bütün mallar havaic-i asliyye’den kabul edilir. Havaic-i asliyye, zekât vermenin ölçüsü olan nisap hesabından istisna tutulduğu gibi zenginliğin ölçüsü (Nisab-ı İstiğna) dışında da tutulmuştur. Dolayısıyla kendi ihtiyacı için kullanılan ev, araba gibi mala sahip olan biri sadece bunlardan dolayı zengin sayılmaz.

Havaic-i Asliyye’nin ölçüsünü ve sınırını belirleyebilecek genel geçer bir yöntem bulunmaz. Bununla birlikte Bir malın asli ihtiyaçtan sayılmasında kullanılan en temel ölçüt, o malın kişinin sağlığının korunmasını ve can güvenliğini sağlayan veya buna birinci derecede yardımcı olan bir özellikte olması gerekir. Bir kimsenin temel ihtiyaçları; ailenin günlük veya yıllık yiyecek masrafları, oturmak için aldığı ev, kullanmak için aldığı araba, yazlık kışlık elbiseleri, sergi, oturmak için koltuklar, mutfak gereçleri, her türlü ev ve elektrik aletleri, buzdolabı, çamaşır makinesi, radyo, televizyon gibi eşyalar olarak sayılabilir. Bu ürünler temel ihtiyaç maddesi kabul edildikleri için zekat vermekle mükellef olmanın ölçüsü olan nisabın hesaplanmasında istisna kabul edilirler.⁶⁹

⁶⁷ Şafii, *el-Ümm*, 2/22; Mâverî. *el-Havi'l-Kebir*, 3/154.

⁶⁸ Ragıp el-İsfahani, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru's-Şamiye, 2009), 178.

⁶⁹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmi Halî* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 3/200.

4.2.5. Tam Mülkiyet

Zekâtın vücup şartlarından birisi de nisap miktarına ulaşan ve zekata tabi olan bir malın, zekât vermekle mükellef olan kişinin elinde tam mülkiyetle bulunmasıdır. Bu şart her iki mezhep imamlarının ittifakla kabul ettikleri bir şarttır. Ancak Tam mülkiyet denilince kastedilen anlamın zilyet mi, tasarrufuna sahip olmak mı yoksa mülkiyetin aslı mı olduğu hususundaki hükümleri farklılık göstermiştir.

Hanefî mezhebine göre tam mülkiyet, mülkiyetin aslı ile birlikte zilyet (kendi eli altında bulundurmaktır). ve zekât verilecek malın, zekât vermekle mükellef olan kişinin mülkiyetinde olması gerekir. Buna göre vakfedilmiş mal, borç olarak elinde bulunan mallar, kamuya açık olan arazide biten ekin ve düşman işgaline uğramış mallar elde memluk olmadıkları için tam mülk sayılmazlar. Onun için bu gibi mallardan zekât vacip olmaz.⁷⁰ Bunların dışında bir de henüz teslim alınmamış mallar vardır ki, o da kadının kazanmış olduğu fakat henüz eline geçmeyen mehridir. Böyle bir mal her ne kadar mülkiyeti kadına ait olsa da tam mülkiyet gerçekleşmediği için mehrinin zekâtını ödemek kadının üzerine vacip değildir. Aynı şekilde kaybolan veya denize düşmüş mal veyahut inkâr edilen borç gibi mülkiyeti kendisinde olan fakat menfaati kendisine geçmeyen mallarda da zekât vacip değildir. Sahibi tarafından saklanılan bir mal eğer ulaşılması zor olan çöl vs. gibi yerlerde saklanılmış ve yeri de unutulmuşsa saklanılan o malın zekâtını ödemek de gerekmez. Çünkü malın güvenliği olmadığı gibi ona ulaşılması da zordur. Ancak mal sahibi, malı kendi evinde güvenli bir yere saklamış ise o mala ulaşmanın ihtimal dâhilinde olması ve güvende olduğu yönünde bir kanaat hâsıl olması sebebiyle o malın zekâtını ödemek sahibinin üzerine vaciptir.⁷¹

Hanefî mezhebi ulemasından Kâsani'ye göre tam mülkiyete sahip olmayan mukâtep (antlasmalı) köleye zekâtın vacip olmayışından yola çıkarak tam mülkiyeti zekâtın vücupunun şartlarından biri olarak kabul etmiştir.⁷² Şafii mezhebine göre ise mutlak köleler ve mükatep köleler bir mala tam mülkiyetle sahip olabilmeleri söz konusu olmadığından zekât mükellefi de sayılmazlar.⁷³

Şafiîler tam mülkiyeti; mülkiyetin aslının mevcut olması ve tasarruf yetkisine sahip olunması şeklinde tanımlar. Dolayısıyla tam mülkiyet malın menfaatiyle beraber sahibinin tasarrufunda bulunması ile gerçekleşir. Kaybolan veya gasp edilmiş bir mal eğer nemasıyla birlikte tekrar sahibinin eline geçmiş ise İmam Şafii'nin kavli kadim'ine göre bu malın zekâtını ödemek vaciptir. Bu görüşte kazancıyla beraber olması şartı vardır. Ancak İmam Şafii'nin kavli cedidinde böyle bir şart yoktur. Çalınan, denize düşen, kaybolan, emanet edilen bir maldan, ancak sahibinin eline geri döndükten sonra

⁷⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, 1/210 ; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/9.

⁷¹ Serahsi, *el-Mebsut*, 210 ; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/9.

⁷² Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/9.

⁷³ Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu*, 5/314.

nemasına bakılmaksızın zekât vermek vacip olur.⁷⁴ Sahibi tarafından herhangi bir yerde saklanılan ve daha sonra yeri tespit edilemeyen malın zekâtını ödemek de vaciptir. Zira Şafîi ulemasından Nevevi (676/1277) ve Şîrbînî'ye (977/1570) göre mal sahibinin malı saklayıp sonradan sakladığı yeri unutmaması özür olarak değerlendirilemez. Bundan dolayı da zekat mükellefiyeti devam eder.⁷⁵

Vakfedilmiş bir maldan zekât verilip verilemeyeceği de farklı görüşlerle açıklanmıştır. Vakfedilen mal eğer umuma ait ise zekâtı vacip olmaz. Ancak bir mal, belli kişi veya cemaatlara vakfedilmiş ise bir görüşe göre tam mülk kabul edilir ve ondan zekât vermek vacip olur. Başka bir görüşe göre ise böyle bir vakıf malı zayıf mülkiyet kabul edilir. Zayıf mülkiyetten olan mallar için de zekât verilmesi vacip değildir.⁷⁶

4.2.6. Havl-i Havelan

Zekâtın vücup şartlarından biri de Havl-i Havelan'dır. Zekâta tabi bir maldan zekât verilebilmesi için sahibinin elinde bir kameri yıl geçirmesi şartına Havl-ı Havelan denir.⁷⁷ Ay hesabına göre olan bir kameri yıl 354 gün, güneş hesabına göre olan bir yıl 365 gündür. Oruç ve Hac ibadetinde de olduğu gibi zekât ibadetinde de kameri yıl kullanılır. Bu konuda Hanefî ve Şafîi mezhepleri arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.⁷⁸

Hanefî ve Şafîi mezheplerinin fıkıh alimleri tarafından Havl-i Havelan konusunda farklı hükümlerin verildiği iki husus vardır. Bunlardan birincisi Havl-ı Havelan'ın hangi türden mallar için geçerli olduğu konusudur. İkincisi ise nisap miktarına ulaşan zekâta tabi bir malın, sene içerisinde nisap miktarının altına düşmesi veya nisap miktarının altına düştükten sonra yeniden nisap miktarına ulaştığında havl-ı havelan süresinin ne şekilde hesaplanacağı konusuyula ilgilidir.

Hanefî mezhebi Fıkıh alimlerine göre Havl-i Havelan ekin ve meyvelerdeki öşür (1/10) ile maden ve definelerdeki humus (1/5) için şart değildir. Bunların dışında kalan altın, gümüş, ticaret malları, hayvanlar vs. gibi mallarda zekâtın vacip olması için bir kameri yılın geçmesi şartı aranır.⁷⁹ Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre sene başında nisap miktarına ulaşan bir mal, sene sonunda yine aynı nisap miktarına sahip ise havl-ı havelan gerçekleşmiş olur. Yıl içerisinde malın nisap

⁷⁴ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf es-Şîrâzî, *el Mühezzeb fî Fıkkı İmâm eş-Şafîi* (Beyrut: Dâru İhyai't-turasi'l-Ârabi, 1992), 1/463.

⁷⁵ Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu'*, 5/314.

⁷⁶ Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu'*, 5/312.

⁷⁷ Kahraman, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 93.

⁷⁸ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/399.

⁷⁹ İbnü'l-Hümmam Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: Darul Kütübül İlmiyye, 2003), 2/204.

miktarının altına düşmesi Havl-i Havelan'ı bozmayacağı gibi zekâtını da iptal etmez.⁸⁰ İmam Züfer'e göre ise zekata tabi bir malın sene boyunca nisap miktarının altına düşmemesi gerekir. Zekâta tabi bir mal yıl içerisinde nisab miktarının altına düşerse havl-ı havelan bozulur ve o mal yeniden havl-ı havelan şartını sağlayana kadar ondan zekat verilmaz.⁸¹

İmam Şafii'ye göre ise ticaret malı ile ticaret malıyla elde edilen kar'ın havl-ı havelan'ı ayrı ayrı değerlendirilir. Öyle ki İmam Şafii'ye göre ticaret malıyla elde edilen kazançtan zekât verilmesi için havl-ı havelan şartı aranmaz. Ancak kendisiyle ticaret yapılan maldan (ana sermaye) zekât verilmesi için havl-ı havelan şartı aranır.⁸² Örneğin ticaret yapan bir kişi, ana sermaye diye tabir edilen ana parasının zekâtını ancak bir sene geçtikten sonra verir. Fakat sene içerisinde ana sermaye ile yaptığı ticaretten elde ettiği kazancının zekâtını vermek için senesinin dolmasını beklemeksizin ana sermaye ile birlikte kazancının da zekâtını ödemesi gerekir.

Yine İmam Şafii'ye göre zekâta tabi bir malın havl-ı havelan'ı sene boyunca devam etmelidir. Sene başında nisap miktarına ulaşmış ancak sene içerisinde nisap miktarının altına düşmüş bir malın havl-ı havelanı bozulur ve sene sonuna kadar yeniden nisap miktarına ulaşmış olsa bile o maldan zekât verilmaz.⁸³

Havl-ı Havelan konusunda Hanefî ve Şafii mezheplerinin farklı hükümler verdiği diğer husus ise zekâta tabi bir malı olan kişinin, havl-ı havelan süresini beklerken sene içerisinde satın alma, hibe ya da miras yoluyla elde edilen bir malı, sene başında mevcut olan malının nisabına katılıp katılamayacağı hususudur. Hanefî mezhebine göre bu konuda zekata tabi ve havl-ı havelanı beklenen mal ile sene içerisinde satın alma, hibe ya da miras yoluyla elde edilen mal, aynı cinsten bir mal ise sene başından beri havl-ı havelan'ı beklenen malın nisabına dahil edilir. Sene sonunda zekât verileceği zaman ikisinin toplamından bir zekat verilir.⁸⁴

Şafii mezhebine göre ise bu yollardan biriyle elde edilen bir mal, havl-ı havelan'ı beklenen mevcut mal ile aynı türden bir mal ise mevcut malın nisabına katılır. Ancak bu ikisinin havl-ı havelan'ı birleştirilmez. Örneğin otuz tane koyunu bulunan bir kimseye zekât vermek vacip değildir. Ancak bu kişi altı ay sonra on koyun daha satın alsa toplam koyun sayısı nisap miktarına ulaşmış olur ve artık o kişinin zekât vermesi vacip olur. İlk başta mevcut olan otuz koyunun zekâtı, koyunların nisap miktarına ulaştığı tarihten altı sonra havl-ı havelan'ını tamamlar ve zekâtı verilir. Sonradan kazanılan on koyunun zekâtı ise kendi havl- havelan'ı dolduktan sonra ödenir.⁸⁵

Yıl içerisinde elde edilen bir mal, havl-ı havelan'ı beklenen mal ile aynı türden bir mal değilse veya o tarihten önce zekâtı verilmiş bir malın satılmasıyla elde edilen bir

⁸⁰ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, 2/204-206.

⁸¹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/15.

⁸² Şafii, *el-Ümm*, 2/18.

⁸³ Şafii, *el-Ümm*, 2/18.

⁸⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/164 ; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/834.

⁸⁵ Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/332.

mal ise Ebu Hanife'ye göre yıl içerisinde elde edilen o mal, havl-ı havelan'ı beklenen mevcut malın nisabına dahil edilmez ve ayrı ayrı hesaplanır. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise yıl içerisinde elde edilen mal ile havl-ı havelan'ı beklenen mevcut mal birleştirilerek nisap miktarı hesaplanır ve zekâtı ödenir.⁸⁶ Örneğin ticaretle uğraşan bir kimsenin elinde yirmi bin TL parası bulursa ve dört ay sonra eline kırk adet koyun geçse, bu kırk koyunun havl-ı havelan'ı elde edilen tarihten itibaren hesaplanır. Elde mevcut bulunan parayla ortak bir nisab hesabı yapılmaz. Zekâtı ödenmiş bir ticaret malının satılmasıyla elde edilen kazancın havl-ı havelan'ı da ana sermaye olarak elde bulundurulmuş ticaret malının havl-ı havelan'ı birbirine karıştırılmaz. Ayrı ayrı havl-ı havelan'ı hesaplanır.

Bir kişi, elinde bulundurduğu otlak hayvanlarının havl-ı havelan'ı dolmadan aynı ya da farklı cins bir hayvan satın alırsa; örneğin develerini satıp koyun alırsa Ebû Hanife Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre havl-ı havelan iptal olur ve yeniden bir havl-ı havelan süresi hesaplanır. İmam Züfer ve İmam Şafii'ye göre böylesi bir durumda havl-ı havelan bozulmaz ilk baştaki havl-ı havelanın tamamlanması yeterli olur. Örneğin develerini sattıktan sonra koyun satın alan bir kişi, sonradan aldığı bu koyunların zekâtını ödemek istediğinde havl-ı havelanını develerin zekâtını ödediği tarihten itibaren başlamış sayar.⁸⁷

Hanefi mezhebine göre havl-ı havelan'ı beklenmeden zekâtı ödenen bir mal zayi olursa zekât niyetiyle ödenen mal sadaka verilmiş sayılır ve mal sahibi kimsenin zekâat ödeme niyetiyle verdiği kişiden o malı geri talep etme hakkı da bulunmaz.⁸⁸ Şafii mezhebine göre ise bu durumda zekât niyetiyle ödenen malın iadesi zekât verilen kişiden talep edilebilir. Çünkü zekâtı verilen malın zayi olmasıyla o maldan zekât verme vucubiyeti de kalkmış olur.⁸⁹ İmam Şafii bu durumda ödenen bir malı, geri alma şartıyla verilmiş bir hibeye benzetip geri istenebileceğine hükmetmiştir. Örneğin bir kişi havl-ı havelanı dolmadan zekâtını ödemek istediği bir malının zekâtını verirken “zekât niyetiyle ödediğim bu mal, havl-ı havelanı dolmayan malımın zekatıdır” diyerek verdiği takdirde, havl-ı havelanı dolmadan zekâtı ödenen mal zayi olursa zekât niyetiyle ödenen mal da verilen kişiden geri alınabilir.⁹⁰

4.2.7. Nisap Miktarı Mala Sahip Olmak

Fıkıh ilminin belirlediği ölçülere göre, bir kimsenin zekât mükellefi olması için zengin sayılması, yani belli seviyede mal varlığına sahip olması gerekir. Bu zenginliğin alt sınırı, ıstılahta nisap kavramıyla ifade edilir. Kelime olarak ن-ص-ب kökünden

⁸⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, 5/332.

⁸⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/166.

⁸⁸ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/922.

⁸⁹ Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu'*, 5/145.

⁹⁰ Şafii, *el-Ümm*, 4/61.

türetilen Nisab kelimesi sözlükte “sınır, işaret, asıl, kök, kaynak” anlamlarına gelir.⁹¹ Zekât konusuyla ilgili bir fıkıh terimi olan nisap, fıkıh terminolojisinde Nisab-ı İstiğna ve Nisab-ı Gına olarak iki kısma ayrılmaktadır. Nisab-ı İstiğna, Müslüman bir kimsenin zekât vermekle mükellef olmamakla birlikte zekât alamayacak kadar zengin sayılacak ölçüde bir mala sahip olmasına denir. Hanefi Mezhebine göre Müslüman bir kişi iki yüz dirhem para veya iki yüz dirhem değerinde mala sahip olan kişi Nisab-ı İstiğna’ya ulaşmıştır ve zekât alamaz.⁹² İmam Şafii’ye göre ise Nisab-ı İstiğna’nın ölçüsü elli dirhem paraya sahip olmaktır.⁹³ Bir Müslümanın zekât verme mükellefi olduğunu tespit etmek amacıyla artıcı özelliğe sahip mallarının zekâta tabi olacağı asgari miktarı belirtmek için kullanılan nisaba ise Nisab-ı gına denir. Fıkıh ilminde zekâtlı ilgili nisap denilince anlaşılan nisab çeşidi nisab-ı gına’dır.

Zekâta tabi olan artıcı özellikteki bir malın nisaba ulaşması hem Hanefi hem de Şafiilere göre zekâtın vücubunun şartlarından biridir.⁹⁴ Ancak kendisinden zekât verilebilecek her malın nisabı kendi cinsinden hesaplanır. Örneğin altının nisabı altın cinsinden, gümüşün nisabı gümüş cinsinden, devenin nisabı deve cinsinden hesaplanarak her biri kendi cinsinden nisaba ulaştığı zaman zekât verilir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde zekât verilecek malların nisap miktarıyla ilgili inceleme yapılacaktır.

Hanefi ve Şafii mezhepleri arasında nisap konusundaki farklı görüşlerin olduğu bir diğer nokta ise kendisinden zekât verilmesi gereken bir mal, nisap miktarına ulaştıktan sonra yıl içerisinde nisap miktarının altına düşerse o maldan zekat vermenin vacip olup olmayacağı konusudur. Ebû Hanife (182/767), EbûYusuf (182/798) ve İmam Muhammed’e (189/805) göre bir maldan zekâtın vacip olabilmesi için senenin başında ve senenin sonunda nisap miktarına ulaşmasına itibar edilir. İmam Züfer’e (158/775) göre nisap miktarına ulaşan bir malın sene boyunca nisap miktarında olması gerekir. Örneğin sene başında nisap miktarına ulaşan bir mal senenin ortasında nisap miktarının altına düşerse sene sonuna bakılmaksızın bu malda zekâtın vücubu düşer. Ancak ticaret malı bu kuralın dışında tutulmuştur. Ticaret malının zekâtı sene başı itibarıyla vacip olur. Sene başında nisab’a ulaşan bir ticaret malından, senenin devamında nisap miktarının altına düşüp düşmediğine bakılmaksızın zekât verilmesi gerekir.⁹⁵

Hanefi mezhebine göre zekâta tabi olup nisab’a ulaşan bir maldan zekât verilebilmesi için şu dört şartın da o malda bulunması gereklidir. Bu şartlar, Havelan-ı Havl (senenin geçmesi), zekât verilecek malın üzerinde borç olmaması, zekât verilecek

⁹¹ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 4/227.

⁹² Serahsi, *el-Mebsut*, 3/14.

⁹³ Serahsi, *el-Mebsut*, 3/14.

⁹⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/150; Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/326.

⁹⁵ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/15-16.

malın zekât verecek kişinin asli ihtiyaçlarından olmaması ve artıcı özellikte (nami) olması şeklinde sıralanabilir.⁹⁶

Şafii mezhebine göre de zekât verilecek bir malda bu şartların bulunması gerekir. Ancak Şafii mezhebine göre zekât verilecek bir malın sene boyunca herhangi bir dönemde nisap miktarının altına düşmemesi şartı da aranır.⁹⁷

Hanefi ve Şafii mezheplerinde zekâtı verilecek altının ve gümüşün nisabının ne şekilde hesaplanması gerektiğiyle ilgili de farklı hükümler vardır. Örneğin 10 miskal altın ve 100 dirhem gümüşe sahip olan biri bunları birleştirerek nisap miktarını hesaplar. İkisinin toplamı altının nisap miktarı olan 20 miskale veya gümüşün nisap miktarı olan 200 dirheme tekabül ederse o zaman bu altın ve gümüşün toplam değeri üzerinden zekât vermek vacip olur. Altın ve gümüş her ne kadar farklı madenler olsalar da semen (para) oluşları göz önünde bulundurularak zekâtın vücubunun şartı olan nisap miktarının hesaplanması açısından aynı cins kabul edilir ve birlikte hesaplanarak zekâtı verilir.⁹⁸

Şafî mezhebine göre ise, nisap miktarının hesaplaması hususunda altın ve gümüş aynı cins sayılmazlar. Aynı cins kabul edilmedikleri için de nisap miktarları hesaplanırken birbirlerini tamamlamaları söz konusu değildir. Altının ve gümüşün nisabının ayrı ayrı hesaplanması gerekir.⁹⁹

4.2.8. Malın Nâmi Olması

Ticaret malı, kar amacıyla alışverişi yapılan maldır. Dolayısıyla ticaret mallarının yerleştirildiği tezgâhlar, üretildiği makineler, gerekli masa, dolap vb. eşyalar, ticaret malı sayılmaz ve zekâta tabi tutulmazlar.¹⁰⁰ Barınmak için alınan ev, binmek için alınan araba, korunmak için alınan silahın da nâmî özelliği bulunmadığı için ticaret malının zekâtına tâbi değildirler. Ancak günümüzde satmak veya kiraya vermek üzere yapılan binalar, kar elde etmek için alınıp satılan arsalar, ticaretini yapmak üzere alınan arabalarda nâmî özelliği bulunduğu için ticaret malının zekâtına tabidirler.¹⁰¹

Sonuç itibarıyla günümüzde sanayinin gelişmesi, insan ihtiyaçlarının çoğalması, gelir getirici malların çeşitliliğini artırmıştır insanlar gelir elde etmek için toprak ve ticaret dışında büyük binaların yapımına değerli arazilerin alım – satımına, üretim için fabrikalar kurmaya vs. gibi yönle yönelmiştir. Dolayısıyla günümüzde sermayenin büyük çoğunluğunu ticaret amacıyla bu yönde kullanılmaktadır. Günümüzde yapılan büyük binalar kira amaçlı yapılmadıkları gibi, satmak için alınan arsalar da kira amaçlı alınmıyorlar. O halde kira geliri olmayan bu sermayelerin ayından zekât verilmediği

⁹⁶ Şeyhizade Abdurrahman, *Mecma'u'l-enhur* (Beyrut: Darul Kütübül İlmiyye, 1998), 1/285.

⁹⁷ Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/326.

⁹⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/192.

⁹⁹ Mâverdî, *el-Havi'l-Kebir*, 3/334.

¹⁰⁰ Karadavi, *Fıkhu'z-zekat*, 327.

¹⁰¹ Karadavi, *Fıkhu'z-zekat*, 327.

takdirde yıllarca büyük sermayeler zekâtı verilmeden kazanacaktır ki bu durum zekâtın ruhuna aykırı düşecektir.

4.3. Zekâtın Sıhhat Şartlarıyla İlgili Görüşler

Zekât, vücûb şartları sağlandıktan sonra fiilen yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Bu noktada devreye giren edâ şartları ise, zekâtın geçerli ve sahih bir şekilde ifa edilebilmesi için aranan özel koşullardır. Zekâtın edâsı, sadece onun bir borç olmaktan çıkıp ibadet hüviyetini kazanması açısından değil, aynı zamanda muhatabına doğru şekilde ulaştırılması ve fikhî geçerlilik kazanması açısından da önem arz eder. Bu şartlar arasında zekâtın niyetle verilmesi, temlik esasına dayanması, hak sahibi (müstahik) kimselere ulaştırılması gibi hususlar yer almaktadır. Edâ şartlarının doğru biçimde yerine getirilmemesi hâlinde, zekâtın düşmeyeceği veya iadesinin gerekebileceği mezhepler arası içtihatlarda da tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda, mezheplerin sıhhat şartlarına dair yaklaşımları incelenerek, bu şartların ibadetin geçerliliği üzerindeki etkileri daha net bir şekilde ortaya konulabilir.

4.3.1. Niyet

Hanefî fıkıh literatürü incelendiğinde “niyet” için ilke olarak “kastetmek” manası öne çıkmaktadır.¹⁰² Hanefîlere göre namaz ve diğer ibadetlerin sıhhatine ilişkin bir şart olarak niyetten söz edildiğinde “o ibadeti yerine getirme niyeti” kastedilmektedir. Örneğin Zekât ibadeti özelinde Zekâta niyet etmek, kişinin malının mülkiyetini tasadduk, hibe veya dünyevi bir gaye ile başka birisine intikal ettirme maksadıdır.¹⁰³

Niyet edilmeden verilen zekâtın geçerli olup olmayacağı hususunda farklı görüşler ileri süren Hanefî fakihler de olmuştur. İmam Muhammed ile İmam Züfer’e göre niyet etmeksizin malın tamamının zekâtı tek seferde verilmiş ise zekât geçerlidir. Her ne kadar kıyasen geçerli olmaması gerekiyorsa da, istihsanen geçerli olacağına hükmetmişlerdir. Çünkü böyle durumlarda zekâtın tek seferde ödenmesi niyet olarak kabul edilmiştir. Zekât mükellefi, zekâtının bir bölümünü niyet etmeden ödemiş ise bakılır; eğer kalan bölümü zekât niyetiyle öder ise önceden verilen de zekât olarak geçerli olur. Yok, eğer birinci ödemede olduğu gibi ikinci ödemede de niyet etmeden verecek olursa her iki ödemesi de zekât sayılmaz. Ebû Yusuf’a göre ise, zekât bütün olarak verildiği zaman niyet söylenmemiş olsa bile zekât geçerlidir. Ancak bölünerek verilen zekât, her ne kadar bir bölümü ödenirken zekât niyeti ile ödenmiş olsa bile yine

¹⁰² Kasani *Bedai’ü’s-Sanai*, 1/127.

¹⁰³ Kasani *Bedai’ü’s-Sanai*, 1/127; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Eşbah ve’n-nezair* (Beyrut, 1985), 1/51.

de hiç biri zekât olarak geçerlilik kazanmaz.¹⁰⁴ Mal sahibinin, malının zekâtını yeniden vermesi gerekir. Bu görüşe göre ödenen zekâtın geçerli olması için ya bir anda bütün zekâtını ödemiş olması gerekir. Ya da verdiği her bir malı zekât niyetiyle vermiş olması gerekir.

Malının tamamını zekâta niyet etmeksizin sadaka olarak veren kimseden zekât borcu düşer. Ancak sadakayı öderken adak yahut kefaret gibi ödenmesi vacip olan bir borca niyet etmemiş olması gerekir. Dolayısıyla bir fakirde alacağı olan biri alacağını zekâta sayması durumunda, fakirde bulunan alacağın miktarı kadar zekâtını vermiş olur. Her ne kadar fakire borç verirken zekât niyetiyle vermemişse de durum değişmez ve zekât olarak kabul edilir. Bu durum malın yok olmasına benzetilmiştir.¹⁰⁵ Nasıl ki malın yok olmasıyla birlikte senenin devrine ve malın zahirî veya batını olmasına bakılmaksızın zekâtı düşüyorsa aynı şekilde zekât alabilecek durumda olan birine verilen borç da onun hükmündedir.¹⁰⁶

Şafiî mezhebinde de niyet, zekâtın ödenmesinin şartı olarak kabul edilmiştir. Ancak niyetin dil ile telaffuz edilmesi şart değildir. Kalben niyet etmek vacip, dil ile söylemek ise sünnettir. Zekât vermeye niyet etme zamanı ise; Hanefî mezhebinde olduğu gibi ya zekâtı malın içinden ayırdığı vakit ya da zekâtını vermek üzere vekile teslim etme vaktine yakın bir zamanda olmalıdır.¹⁰⁷ Faziletli olan budur. Ancak mal sahibi, malının zekâtını hesaplamadan önce veya zekâtı vekile teslim ettikten sonra da niyet etse niyeti geçerlidir.¹⁰⁸

İmam Şafiî 'ye göre niyetin şart olan kalıbı; “malımın farz olan zekâtıdır.” veya “malımın zekâtıdır.” gibi cümlelerle söylenilen kalıplardır. Hem farz zekât hem de sünnet olan sadaka ihtimali bulunan durumlarda ise “malımın farz olan zekâtıdır” şeklinde, farziyeti açıkça belirterek niyet etmek gerekir.¹⁰⁹ Örneğin malı kaybolan birinin, kaybolan malının zekâtını vermek istediği zaman, kaybolan malım bana dönerse bu onun farz olan zekâtıdır. Yok, eğer malım bana tam olarak dönmese bu verdiğim mal sadaka olsun gibi bir niyet ile öder ve daha sonra da kaybolan malına tam olarak kavuşursa o zaman kavuştuğu malın zekâtını yeniden ödemesi gerekir. Çünkü farz ve sünnet ihtimalini beraber kullanmıştır. Eğer bu ihtimale mahal vermeden yani sünnet olan sadakayı niyete katmadan sadece bu benim kayıp olan malımın farz olan zekâtıdır demiş olsa malına tam olarak kavuştuğu için daha önce ödemiş olduğu zekât geçerli olur. Her ne kadar zekâtını ödediği vakitte kaybolan malın zekâtını ödemek üzerin farz olmamışsa da, öderken sadece farzıyetinden söz ettiği için zekâtı geçerlidir.¹¹⁰

¹⁰⁴ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/40.

¹⁰⁵ Vehbe Zuhaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, (Şam: Daru'l-Fikr, 1996), 2/1811.

¹⁰⁶ Damad Efendi, *Mecmu'ul-Enhur*, 1/167.

¹⁰⁷ Nevevi, *Kitabu'l-Mecmu'*, 5/183.

¹⁰⁸ Şafii, *el-Ümm*, 2/23.

¹⁰⁹ Şafii, *el-Ümm*, 2/23.

¹¹⁰ Şafii, *el-Ümm*, 2/24.

Hanefî mezhebi ulemasına göre zekâtın ödenmesinde vekil tayin edildiği zaman müvekkilinin niyeti geçerlidir. Müvekkilin zekât niyetiyle verdiği mal vekili tarafından fakire sadaka niyetiyle verilse bile müvekkilin niyeti geçerli olduğu için zekât olarak kabul edilir. Hanefî mezhebi ulemasından el- Aynî (öl. 855/1451), bayramlarda veya başka nedenlerle çocuklara verilen bahşış ve hediyelerde zekât olarak geçerli olacağı yönünde görüşü vardır.¹¹¹ Şafîî mezhebinde ise mal sahibi, zekât verecek kimseleri belirtmek şartıyla, çocuk ve bir gayr-ı müslimi de zekâtını ödemek üzere vekil tayin edebilir. Zekâtını veren kişinin bizzat niyet etmesi gerekir. Niyet etmeden devlet başkanına malının zekâtını teslim eden kişi, her ne kadar devlet başkanı teslim aldığı malı zekât niyetiyle almış olsa bile mal sahibi niyet etmediği için zekâtı geçerli olmaz.¹¹² Şafîî mezhebinde niyetin kalben olması ve bizzat mal sahibinin niyet etmesi şart olduğu gibi, mal sahibi zekâtını vermek istediği vakit akıl-baliğ olması da şarttır. Zira akıl hastası ile buluş çağına yetişmeyen çocuğun malının zekâtını ödemek akıl hastası ile çocuğun kendisine değil velilerine vaciptir. Dolayısıyla velilerinin onların zekâtını verirken onlar adına niyet etmesi şarttır.¹¹³

4.3.2. Temlik

Zekâtı, zekât almaya ehil kişilerin mülkiyetine geçirmek anlamına gelen temlik, her iki mezhebe göre de zekâtın geçerlilik şartlarından biridir.¹¹⁴ Örneğin zekât mükellefi bir kişi, zekât verme niyetiyle zekât almaya ehil fakir kimselere yemek yedirse, zekâtın temlik şartı yerine getirilmiş olmaz. Ancak o fakirlere zekât verme niyetiyle gıda maddeleri verirse zekât ödenmiş olur. Hanefî mezhebi fukahasına göre zekât; akıl hastasına ve gayr-ı mümeyyiz çocuğa verilmez. Ancak verilen zekât onların velileri tarafından teslim alınırsa o zaman verilebilir. Zira akıl hastası ve çocuk mülk edinemez. Ancak velayet yetkisi olan kimse onların adına mülk edinebilir. Kur'an-ı Kerim'de "zekât verin"¹¹⁵ ayetindeki "vermek" temlik anlamındadır.¹¹⁶ Şafîî fukahası da aynı görüştedir. Onların görüşüne göre de sadaka vermek temliktir. Bu konudaki delilleri ise Kur'an-ı Kerim'de zekâtın verileceği sınıflar sıralanırken temlik lammının kullanılmış olmasıdır. Zira "Li'l-Fukara"¹¹⁷ da ki lâm harfi temlik lamıdır ve zekât, teslim alanın mülküne geçmelidir.¹¹⁸

Bundan dolayı bir kimse bakmakla yükümlü olduğu usul (ana, baba, nine, dede...) ve fûruuna (çocuğuna, çocuğunun çocuğuna...) temyiz çağına ulaşmayan

¹¹¹ Aynî, Bedrettin, *el-Binaye*, 3/371.

¹¹² Zuhaylî, *el-Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 3/1811.

¹¹³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 3/1811.

¹¹⁴ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/517.

¹¹⁵ *el-Bakara*, 2/43.

¹¹⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 3/1811.

¹¹⁷ *et-Tevbe*, 9/60.

¹¹⁸ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf Şirazi, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Daru İhyai Kütübî'l-Arabiyye, 1992), 1/563.

çocuklara, akıl hastasına, köle ve cariyesine zekât veremez. Zira zikredilen bu kimselere verilecek zekât onların mülküne (tasarrufuna) geçmemekte ve zekâtın temlik şartı yerine getirilmemiş olmaktadır.¹¹⁹

Hanefi ve Şafii fukahası karı ve kocanın birbirine zekât verip veremeyeceği konusunda ise ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre kadının malı bir yönüyle kocanın malı sayıldığı için eşlerin birbirlerine verecekleri zekât geçerli değildir. Ancak Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre erkeğin hanımına vereceği zekât geçerli olurken, kadının kocasına vereceği zekât ise geçerli değildir.¹²⁰ İmam Şafii'ye göre ise, erkeğin karısına şahitliği kabul olacağından, koca zekâtını karısına verebilir. Ancak kadının kocasına zekât vermesi kabul edilmemiştir.¹²¹ Kadının kocasından bağımsız kendi malında tasarrufta bulunabilmesi de onun kocasından alacağı zekâtın geçerli olduğunu gösterir. Zira zekâta asıl olan temlikin gerçekleşmesidir. Dolayısıyla erkek karısına zekâtını verdiği zaman temlik gerçekleştiği için zekât da geçerli olur. Fakat kadının nafakası kocaya ait olduğu için kadının, kocasına vereceği zekât yine kadının masrafı olarak kadına döneceği için temlik gerçekleşmez. Bundan dolayı da kadın kocasına zekât veremez.

4.4. Zekât Mallarıyla İlgili Görüşler

Zekât, malla ilgili bir mükellefiyet olduğu için mal kavramının muhtevasını ortaya konulması önem arz etmektedir. Cahiliye Araplarının, deveye “mal” dedikleri bilinmektedir.¹²² Mal kavramı sözlükte “sahip olunan her şey; eşya, gayrı menkul, hayvan ya da para”¹²³ anlamına gelmektedir. İstılahi olarak ise Mecelle, “Tab-ı insanı mail olup da vakt-i hacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayr-ı menkule şamil olur”¹²⁴ şeklinde tanımlamaktadır.

Hanefi usulcülere göre mal, “insan tabiatının kendisine meylettiği, ihtiyaç gideren ve başka zamanlarda ihtiyaç gidermesi için biriktirilebilen/saklanabilen ve kendisinden faydalanılan her şey”dir.¹²⁵ Bu tanımdaki ifadeler ve doktrinde malla ilgili ileri sürülen görüşler dikkate alındığında Hanefiler'de bir nesnenin mal niteliği taşıması için iki temel unsura sahip olması gerektiği görülür. Birincisi insanların bir ihtiyacını gidererek fayda temin etmesi, yani örfen iktisadî bir değer taşımasıdır. Bir şeyin mal olabilmesi için o şeyden yararlanmanın müslümanlar açısından câiz olmasa da ilâhî bir

¹¹⁹ Şirazi, *el-Mühezzebe*, 1/563; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/37.

¹²⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/11; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/40.

¹²¹ Şirazi, *el-Mühezzebe*, 3/11.

¹²² Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, “Mevele”, *Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmet Abdülgafûr Attar (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 5/1821.

¹²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* 6/430.

¹²⁴ Mecelle, md.126.

¹²⁵ Merginani, *el-Hidaye*, 3/46.

dinin mensupları (Ehl-i kitap) tarafından mubah görülmesi yeterlidir.¹²⁶ Hanefî fakihleri malı bütünüyle hukuki bir kavram olarak değil örfî ve tabîi bir kavram olarak ele almaktadır. Onların açıklamalarına göre hukuki bir değer taşıma niteliğinin mal kavramı ile doğrudan bir alakası mevcut değildir. Zira Hanefî fakihlerine göre hukuki mal “mütekavvim mal” olarak karşılık bulmuştur. Buna göre mal ile mütekavvim malın birbirinden ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Malın ikinci unsuru müstakil bir fizikî varlığının bulunmasıdır. Tanımında yer verilen iddihâr olabilme özelliği üzerinde doğrudan ferdî hâkimiyet kurulabilmesi unsurunu ifade eder.¹²⁷ Şafiilere göre ise mal kavramı Hanefîler’deki “mütekavvim mal” anlamında kullanılır. Şafîi hukukçusu Zerkeşî malı, “Kendisinden faydalanılan ya da faydalanılması mümkün olan şeydir” şeklinde tanımlar.¹²⁸ Ancak İmam Şafîî, haramı ihtiyaç kabul etmediği için, haram olan şeyler elde edilmiş olsa bile onları mal tanımı dışında bırakmıştır.¹²⁹

Zekâta tabi olan mallar hakkında Kur’an-ı Kerim’de detaylı bilgiler mevcut değildir. Ancak bazı ayetlerde zekât, sadaka ve infaka konu olan mal varlıkları/iktisadî değerler hakkında çoğul olarak “emval” kelimesi kullanılmaktadır.¹³⁰ Kur’an-ı Kerim’de genel ifadelerin yanı sıra bazı özel mal varlıklarına da işaret edilmektedir. Örneğin Bakara suresinde geçen “...Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın.”¹³¹ ayetinde “kazandıklarınız” ifadesiyle genel olarak kazançlar, “yerden sizin için çıkardıklarımız” ifadesiyle de yerden çıkarılan ve harcamaya konu olabilecek her şey ifade edilmektedir. “kazandıklarınız” ifadesinin kapsamına kazanılarak elde edilen her türlü mal, ticaret malı ve nakit para¹³², “yerden sizin için çıkardıklarımız” ifadesinin kapsamına ise toprak mahsülleri ve madenler dahil olmaktadır.¹³³ Bu genel ifadelerin yanında özel olarak zikredilen mal varlıkları da mevcuttur. Örneğin hasat edildiğinde hakkının verilmesi emredilen toprak mahsülleri¹³⁴ ve biriktirilmesi hoş görülmeyip Allah yolunda harcanması tavsiye edilen¹³⁵ altın ve gümüş gibi.

Ayetlerdeki bu genel yaklaşımın aksine hadislerde gerek zekâta konu mallar ve zekâta esas olacak miktar/nisap, gerekse de zekât oranı hakkında detaylı açıklamalar yapılmıştır. Hadislerdeki ilgili kayıtları dikkate alarak zekata konu olan mallarla ilgili soyut ilkeler belirleme çalışmaları kapsamında İslam alimleri bu malları paralar, ticaret malları, hayvansal servet gibi çeşitli servet unsurları, toprak mahsülleri ve madenler

¹²⁶ Kasani, *Bedai’ü’s-Sanai*, 7/147.

¹²⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, 11/78.

¹²⁸ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-kavâ’id* (Kuveyt Vakıflar Bakanlığı, 1986), 3/222.

¹²⁹ Şafîi, *el-Ümm*, 2/131.

¹³⁰ ez-Zariyat 51/19; el-Me’aric 70/24-25; et-Tevbe 9/103.

¹³¹ el-Bakara 2/267

¹³² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberi, *Tefsîrû’t-Taberî* (Kahire: Darü’l-Hicr, 2001), 4/696-697.

¹³³ Taberi, *Tefsîrû’t-Taberî*. 4/696-697.

¹³⁴ el-Enam 6/141.

¹³⁵ et-Tevbe 9/34.

şeklinde sınıflandırmışlardır. Ancak zekâta tabi mallar konusunda Ebu Hanife'nin içtihatlarından hareketle bu tasnifin dışında farklı kriterler esas alınarak başka tasnifler de yapılabilir.¹³⁶

Ayetlerde zekâta konu olan ve genel olarak ifade edilen mal kavramının muhtevası hadislerde netleşmiş gibi gözükse de “mal”ın ne olduğu meselesi İslam alimlerini hep meşgul edegelmiştir. Bu durum biraz da “mal” diye ifade edilen şeylerin zamana ve zemine göre değişmesi, bir dönemde hiç önemsenmeyen, mali bir değeri olmayan bir varlığın, başka bir dönemde Uluslararası krizlere, hatta dünya savaşlarına sebep olacak bir değere ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Zaman değiştikçe, iktisadi ilişkilere konu olabilecek “mal”ların niteliğinin de değişmesi yadsınamaz bir gerçekliktir. Sermaye piyasasında ortaya çıkan iktisadi değer, sanayi ve teknoloji alanında katma değeri yüksek icat ve yazılımlar bu durumun en dikkat çekici örneklerindendir.

4.4.1. Otlak Hayvanlar

Zekâtı vacip olan mallardan birisi saime (otlak hayvan) olmaktır. Saime, yılın çoğunu (en az altı ayını) mera ve kır otlarında otlayarak geçiren büyük ve küçük baş hayvanlara¹³⁷ denir. Kaynaklarda yer alan “*Saime hayvanlardan zekât olarak bir koyun vardır.*”¹³⁸ hadisini Hanefiler, zekâta tâbi hayvanlarda saime olma şartı bulunduğuna delil olarak kullanırlar.¹³⁹ Şâfiîler ise bu hadisin zayıf olduğunu ve tek başına hüküm ispatında kullanılmayacağını söylemişlerdir.¹⁴⁰ Yine Şafilere göre hayvan ister saime olsun, ister ahırda beslensin; eğer nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse, zekât verilmesi gerekir.¹⁴¹

Hanefî mezhebi uleması hayvanların “Sâime” oluşlarını kendiliğinden otlanan hayvanlar olarak yorumlamışlardır. Dolayısıyla hayvanların zekâta tabî tutulabilmesi için beslenilmesine hiçbir şekilde masraf ödenmemiş olması gerekir. Aynı şekilde “Sâime” hayvanların zekâta tabi olabilmesi için üremek, süt elde etmek veya satmak için besleniliyor olmalıdır. Ancak bu hayvanlar kesim, yük taşımak, binmek veya ziraatta kullanmak için besleniliyorsa zekâta tabi olmaz.¹⁴² Hanefilere göre hayvanların “sâime” sayılabilmesi için, senenin yarısından çoğunda kendiliğinden otlanması gerekir. Senenin yarısı veya yarısından daha az bir sürede kendiliğinden otlanıyor, diğer sürede de sahibi tarafından besleniyorsa “Saime” sayılmadığı gibi zekâta da tabii olmazlar.¹⁴³

¹³⁶ Emrullah Dumlu, *Ticaret Mallarının Zekatı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 39.

¹³⁷ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/10.

¹³⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen Zekât*, 10 (No.1572)

¹³⁹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/10.

¹⁴⁰ Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu*, 5/368.

¹⁴¹ Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu*, 5/368

¹⁴² el-Ayni, *el-Binâye*, 3/372.

¹⁴³ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbâa*, 1/521.

Her iki mezhep imamları koyun, keçi, inek, manda ve devenin zekâta tabi mallar olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bunların başka hayvanlarla çiftleşmesi neticesinde doğan hayvanlara zekâtın düşüp düşmeyeceği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefî mezhebi ulemasına göre böyle bir durumda anneye bakılır. Eğer anne zekâta tâbi olan cinsten bir hayvan ise doğan yavru da zekâta tabidir. Dolayısıyla annede olan özellik yavruya da sirayet eder. Örneğin geyik ile koyunun çiftleşmesi neticesinde bir yavru dünyaya gelirse annesine bakılır. Annesi koyunsa yavru koyun sayıldığı için zekâta tabi olur. Yok, eğer annesi geyik ise, yavruda geyik kabul edildiği için zekâta tâbi olmaz.¹⁴⁴

Şafii mezhebi ulemasına göre ise, zekât ancak üç cins hayvanda vacip olur. Bunlar; deve, sığır ve koyun cinsi hayvanlardır. Bunların başka diğer cins hayvanlar zekâta tâbi tutulmadığı gibi, bu üç cins hayvandan biri ile bir vahşi hayvanın çiftleşmesi neticesinde dünyaya gelen hayvanın da annesine bakılmaksızın vahşi hayvanlardan kabul edilir. Vahşi hayvanlardan kabul edildiği için de zekâta tâbi hayvanlardan kabul edilmezler.¹⁴⁵ Şafii mezhebi uleması hayvanların fiziki görünümünden çok genetik yapısına bakmışlar. Anne veya babadan birinin vahşi olması genetik olarak yavruya da sirayet edeceğini göz önünde bulundurarak doğan yavruyu vahşi hayvandan saymışlar. Hanefî mezhebi âlimleri ise, doğan yavrunun genetik yapısından çok doğuran annenin özelliğine bakmışlardır. Dolayısıyla Hanefî mezhebine göre ehli veya vahşi olma özellikleri anneden yavruya sirayet eden özelliklerdir.

Otlak hayvanlarda zekâtın vücubunun diğer şartları ise otlak hayvanların nisap miktarına ulaşması; senenin devretmesi; sene boyunca mal sahibinin mal üzerindeki mülkiyetinin devam etmesidir. Mal sahibinin ölümü durumunda, Hanefî mezhebine göre diğer ibadetlerde olduğu gibi zekât ibadetinde de durum aynıdır. Ölümle beraber mülkiyet kalkacağı için zekâtın vücubiyeti de kalkar. Zira kişi öldükten sonra mal varislere intikal edeceği için zekâtın vücubiyeti de varislere intikal eder. Dolayısıyla intikal eden malın zekâtını vermek için yeni bir senenin geçmesi gerekir.¹⁴⁶ İmam Şafîî 'ye göre ise, eldeki malın senesi devrolmuşsa o malın zekâtı sahibi üzerine borç olarak yazılır ve ödenmesi gerekir. Sahibinin ölmesi durumunda ise varisleri o malın zekâtını hemen ödemek zorundadırlar.¹⁴⁷

4.4.1.1. Koyun ve Keçinin Zekâtı

Arapça'da "ğanem" kelimesi erkek ve dişi koyun ile keçiyi ifade etmektedir. Sâime (otlak) olan koyun ve keçi sürüsünün sayısı kırka ulaşana değin bu sürüyü

¹⁴⁴ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/872.

¹⁴⁵ Şafii, *el-Ümm*, 2/19.

¹⁴⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/186; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/924.

¹⁴⁷ Şafii, *el-Ümm*, 2/15.

zekâtın vacip olmayacağı hususunda Hanefî ve Şâfiiler ittifak etmişlerdir.¹⁴⁸ Ancak Sâime olan koyun ve keçi sayısı kırkla yüz yirmi arasında olursa bir koyun düşer. Yüz yirmi birden iki yüze kadar iki koyun verilir. İki yüz birden üç yüz doksan dokuza kadar üç koyun, dört yüzden ise dört koyun vermek gerekir. Devamında ise her yüz koyundan bir koyun çıkarılır.¹⁴⁹

Hiz. Peygamber, “Her kırk koyundan bir koyun zekât verilmesi gerekir.”¹⁵⁰ buyurmuştur. Hanefîler bu nassda zekât olarak verilmesi gerektiği belirtilen “koyun” lâfzını te’vîl etmişler ve şöyle demişlerdir: Burada maksat, koyunun aynî olarak verilmesi değil, aynî olarak veya kıymetinin verilmesidir. Çünkü zekâtın farz kılınmasındaki gaye, fakirin ihtiyacının giderilmesidir. Fakirin ihtiyacı ise koyunun aynı verilmek suretiyle giderilebileceği gibi, kıymetinin verilmesiyle de giderilebilir. Bu yüzden Hanefî fıkında kırk tane koyunu olan ve bunların zekâtını vermekle mükellef bulunan kimse bunlardan bir koyunun kıymetini vererek zekât vecibesini ifa edebilir. Bu koyunlardan birini aynî olarak vermesi gerekmez.¹⁵¹ Ancak Şâfiîler ise “nassın zahirinden anlaşılan mana, aynî olarak koyun verilmesi gerektiğidir. Çünkü Şâri’ bunu özel olarak zikretmiştir. Ve hikmet sahibi olan Şâri’ zekâtı farz kılarken bu belirlemeyi özellikle kastetmiş olabilir ki böylece fakirin malın cinsinde de zenginle müşterekliği sağlanmış olur.”¹⁵² diyerek koyunun aynî olarak verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu nedenle Şâfiîlere göre koyun yerine onun kıymetinin verilmesi geçerli değildir.¹⁵³

Hanefî mezhebine göre, koyunların zekâtında erkek-dişi karışımından herhangi birisi verilebileceği gibi sadece erkek koyunlara dişi koyun, sadece dişi koyunlara da erkek koyun zekât olarak çıkarılabilir. Aynı şekilde bir senesi dolan sâime koyunlardan zekât olarak bir yasını tamamlamış bir koyun veya bir keçi alınır.¹⁵⁴ Nisaba ulasan sâime hayvanların tamamı koyunsa koyun verilir. Keçi ise keçi verilir. Koyun ve keçi karışık ise çoğunluk hangisinden olursa zekât ondan verilir. Koyun ve keçilerin eşit olması durumunda ise, mal sahibinin tercihiyle göre olur. Mal sahibi zekâtı hangi cinsten vermek isterse o cinsten verir.¹⁵⁵

Şâfiî ulemasına göre ise, koyun yerine keçi alınabildiği gibi keçi yerine de koyun alınabilir. Hatta sürünün tamamı koyun olsa dahi zekât olarak keçi alınabilir. Ancak zekât olarak çıkarılan iki yastaki keçinin değeri bir yastaki koyunun değerine denk olması gerekir.¹⁵⁶

¹⁴⁸ İmam Muhammed b. el-Hasan Şeybani, *el-Asl*, ed. Muhammed Boynukalın (Doha: Daru ibn Hazm, 2012), 3/52. Şafii, *el-Ümm*, 3 /24.

¹⁴⁹ Şeybani, *el-Asl*, 3/52; Şafii, *el-Ümm*, 3 /24.

¹⁵⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî *el-Câmi ‘u’s-şâhih* “Zekat”, 4.

¹⁵¹ Mevsili, *el-İhtiyar* 1/102

¹⁵² Nevevi, *Kitabu’l- Mecmu’*, 5/368

¹⁵³ Alpaslan Alkış, *İslam Hukuk Usulü* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2020), 323.

¹⁵⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslam’da Zekat Müessesesi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 137.

¹⁵⁵ Ceziri, *Mezahibu’l-Erbaa*, 1/524.

¹⁵⁶ Şirbini, *Mugni’l - Muhtâc*, 1/375.

Hanefi ve Şafii usulcüler, bir yaşını doldurmamış oğlak ve kuzuların zekât nisabına tabi olup olmayacakları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre bir yaşını doldurmamış oğlak ve kuzular zekâta tabi değildir. Ancak nisabının hesaplanmasına dâhil edilirler. Dolayısıyla oğlak ve kuzuların sürüsü içinde bir tane koyun veya keçi bulunuyorsa sürünün tamamı nisap hesaplamasına dâhil olur. Örneğin otuz dokuz kuzu ile bir adet toklusu olan kimseye zekât farz olur. Zekât olarak ta toklu verilir. Ancak sene dolmadan toklu ölürse zekâtın vücutiyeti de düşer. İmam Ebû Yusuf 'a göre ise, sürünün içinde koyun veya keçinin varlığına bakılmaksızın kuzuların ve oğlakların sayısı nisap miktarına ulaşıyorsa zekâta tabii olur. Her kırk oğlak veya kuzudan zekât olarak bir oğlak veya bir kuzu verir.¹⁵⁷ İmam Şafî'nin kavli ceditine göre kuzular ve oğlaklar zekâta tâbi kabul edildikleri gibi zekât olarak ta kuzu verilebilirler. İmam Şafî'nin kavli kadime göre ise, kuzular ve oğlaklar zekâta tâbidirler. Ancak zekât olarak verilmezler. Sürünün tamamı kuzu veya oğlak olsa bile zekât olarak koyun veya keçi verilir.¹⁵⁸

4.4.1.2. Sığır ve Diğer Büyükbaş Hayvanların Zekâtı

Saime olan sığırların zekât nisabı otuz sığır olup, bundan azı için zekât gerekmez. Otuz sığırdan kırk sığıra kadar zekât olarak “tebi” veya “tebi'a” denilen iki yaşına basmış bir erkek veya dişi buzağı verilir. Kırk sığırdan altmış sığıra kadar ise üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana verilir. Tam altmış sığır olunca birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Sonraki her otuz sığırdan bir buzağı ve her kırk sığırdan bir dana zekât olarak verilir.

Ebû Hanife'ye göre belirlenen bu sayıların aralıkları zekâta tâbi değildir. Ancak kırk ile altmış aralığı istisna edilerek zekâta tâbi tutulmuştur. Buna göre sığır sayısı kırk olunca “müsinne” verilir. Kırkın üzerindeki fazlalık için de örneğin kırk bir olursa, “musinne” ile “müsinnenin” kırkta biri verilir. Kırk iki olursa; “müsin” ile “müsinnenin” yirmi de biri verilir. Bu hesaplama altmışa kadar böyle devam eder.¹⁵⁹ İmam Şafî'ye göre ise, belirlenen aralıklar için af vardır. Onlara zekât düşmez. Ancak sayının kırka ulaşmasıyla zekât olarak sadece iki yaşını doldurmuş dişi bir dana (müsinne) verilir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/157.

¹⁵⁸ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâc*, 1/376.

¹⁵⁹ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbâa*, 1/524.

¹⁶⁰ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbâa*, 1/522.

4.4.1.3. Devenin Zekâtı

İlgili hadislerde¹⁶¹ Saime olan develerin zekât nisabı şu şekilde gösterilmiştir: Beş devenin zekâtı bir koyun, devenin zekâtı iki koyun, on beş devenin zekâtı üç koyun ve yirmi devenin zekâtı dört koyundur.

Bu nisap, Hz. Peygamber ve Hulafa-i Raşidin'den gelen uygulama örneklerine dayandığı için mezhepler arasında bu konuda bir ihtilaf yoktur.¹⁶² Ancak zekât verilecek koyunun vafında Hanefî ve Şafiiler arasında bir ihtilaf söz konusudur. Hanefî mezhebine göre zekât olarak verilecek olan koyun olsun keçi olsun bir senesini bitirmiş, ikinci seneye girmiş olması gerekir. Aynı zamanda hastalıklı olmaması gerekir.¹⁶³ Şafîî mezhebine göre ise, eğer zekât koyun cinsinden verilmek isteniliyorsa, koyunun bir yaşını bitirmiş olması gerekir. Ancak süt dişini Sart atmış olması şartıyla altı aylık kuzuda zekât olarak verilebilir. Zekât keçi cinsinden verilmek istenilirse, verilecek olan keçinin iki yaşını bitirmiş üç yasına girmiş olması gerekir. Ayrıca zekâtı verilmek istenilen develer özürli olsalar bile, zekât olarak verilecek koyun ve keçilerin sağlıklı olması gerekir.¹⁶⁴

Develerin sayısı yirmi beş oluncaya kadar zekâtı koyun cinsinden verilir. Yirmi besinden sonrası içinde zekât olarak deve cinsinden vermeye başlanır. -Yirmi besten otuz beşe kadar olan develer için “binti mehaz” denilen; bir yaşını doldurup ikinci yasına basan dişi bir deve verilir. Otuz altı ile kırk beşe kadar olan develer için “binti lebun” denilen; iki yaşını doldurup üç yasına basan dişi bir deve verilir. Kırk altıdan altmışa kadar olan develer için “hıkka” denilen; üç yaşını doldurup dördüne basan dişi bir deve; altmış bir ile yetmiş beşe kadar olanlar için “ceza’a” denilen, dördüncü senesini tamamlayıp besinci senesine giren dişi bir deve, yetmiş altı ile doksana kadar olan develer için, iki tane “bintu lebun” , doksan bir ile yüz yirmi ye kadar olanlar içinde zekât olarak iki “hıkka” verilir.¹⁶⁵

Deve sayısının yüz yirmi'den fazla olması halinde zekât nisabının ne şekilde hesaplanması gerektiği hususunda Hanefî ve Şafiiler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre 120'den sonraki her beş deve için bir koyun verilir. Dolayısıyla 144'te 2 “hıkka” ile 4 koyun verilir. 145'te 2 “hıkka” ile 1 “binti mehaz” verilir. Deve sayısı 200' e ulaşıncaya kadar böyle devam eder. 200 olunca 4 “hıkka” veya 5 “binti lebun” arasında muhayyerdir. Deve sahibi hangisini vermek isterse onu vermekte serbesttir.¹⁶⁶ İmam Şafîî'ye göre ise, develerin sayısı yüz yirmi bire ulaşıncı zekât

¹⁶¹ Buhari, “Zekat”, 37-38.

¹⁶² Şeybani, *el-Asl*, 1/52; Şafii, *el-Ümm*, 3/8-9.

¹⁶³ Şeybani, *el-Asl*, 1/52-53.

¹⁶⁴ Şafii, *el-Ümm*, 3/12-13.

¹⁶⁵ Şeybani, *el-Asl*, 1/52-53; Şafii, *el-Ümm*, 3/12-13.

¹⁶⁶ Şeybani, *el-Asl*, 1/52-53.

olarak üç “bintulebun” verilir. Sonrasında ise her kırk deve için bir adet bintulebun,” her elli deve için bir adet “hıkka” verilir ve zekât hesaplaması böyle devam eder.¹⁶⁷

Hanefî mezhebine göre develerin zekâtı verilirken zekât olarak verilmesi gereken vasıfta deve ağılda yoksa zekât görevlisi dilerse verilmesi gereken devenin kıymetini alır. Dilerse var olan deveyi verilmesi gerekenin yerine alır. Bu durumda aldığı deve verilmesi gerekenden daha değerli ise farkını sahibine iade eder. Eğer verilen devenin değeri, verilmesi gerekenden daha düşük ise, zekât görevlisi farkını mal sahibinden tahsil eder.¹⁶⁸ Şafî mezhebine göre ise, zekât olarak verilmesi gereken devenin vafında deve yok ise, fakir için hangisi daha yararlı ise zekât görevlisi zekât olarak fakire yararlı olanı alır. Herhangi bir farkta ödemez. Hatta fakir için kıymetin alınması kazanç bakımından daha karlı ise zekât görevlisi en kazançlısını alır. Aynı şekilde yas bakımından da zorunlu bir tarife yoktur. Buradaki ölçü fakir için en kazançlısını almaktır.¹⁶⁹

4.4.1.4. Diğer Hayvanların Zekâtı

Sözlükte “en- neamu”, deve, sığır, koyun ve keçi cinslerinin ehil (evcil) olanları için kullanılmaktadır.¹⁷⁰ Dolayısıyla vahşi sığır, geyik ve diğer vahşi hayvanlar bu kapsama girmedikleri için zekâta tabi değildirler.¹⁷¹

Hanefî mezhebine göre bir hayvanın zekâta tâbi olması için sâime olması gerekir. Sâime hayvan ise, senenin çoğunu sütü, üremesi veya besi için bir masraf yapmaksızın kendiliğinde beslenen hayvanlardır. Bu tür hayvanların zekâta tâbi olabilmesi için evcil olmaları gerektiği gibi havelan-ı havlın gerçekleşmesiyle beraber nisap miktarına ulaşması da gerekir.¹⁷² Bütün bunlardan anlaşılıyor ki deve, sığır ve koyun cinsi hayvanların zekâta tâbi olmaları Hanefî ve Şafî mezhebi ittifak halindedir. Mezheplerin ittifak etmedikleri husus ise daha önceden de geçtiği gibi ehli ve vahşi hayvanın çiftleşmesi neticesinde doğan yavrunun zekâta tâbi olup olmamasıdır. Hanefî mezhebine göre, anne vahşi ise doğan yavru ehli hayvana benzese bile sâime hayvandan sayılmaz.¹⁷³ Şafî mezhebine göre ise, ehli ve vahşi hayvanın çiftleşmesi neticesinde doğan yavru vahşi hayvan sayılacağı için zekâta tabi olmaz.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Şafî, *el-Ümm*, 3/10-11.

¹⁶⁸ Serahsi, *el-Mebcut*, 2/155.

¹⁶⁹ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâç*, 1/271-273.

¹⁷⁰ Luyis, *el-Muncid*, 894.

¹⁷¹ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbâa*, 1/520.

¹⁷² Şeybani, *el-Asl*, 66-88.

¹⁷³ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/872.

¹⁷⁴ Şafî, *el-Ümm*, 2/9.

4.4.1.5. Atların Zekâtı

Hiz. Peygamber'in " Sizi at ve kölenin zekâtından muaf tuttum" ve "Müslümana kölesi ve atından dolayı zekât yoktur"¹⁷⁵ anlamına gelen iki hadisi rivayet edilmektedir. Bu hadisi dikkate alan Hanefî ve Şafîî fakihler, ticaret için yetiştirilen at, eşek ve katırın zekâta tabi olduklarını ittifakla kabul etmişlerdir.¹⁷⁶ Ancak ticaret amacı dışında başka amaçlar için yetiştirilen at, eşek ve katırların zekâta tabi olup olmadıkları hususunda ise ihtilaf ettikleri noktalar olmuştur.¹⁷⁷ Örneğin Ebû Hanîfe ticaret için yetiştirilen atların yanı sıra üremesi için erkek dişi bir arada beslenen atlara da zekât düşeceği görüşündedir.¹⁷⁸

4.4.1.6. Ortak Olan Hayvanların Zekâtı

Hayvanlar karıştırılarak kurulan bir ortaklıkta; nisap miktarının hesaplamasında, zekâtı hangi ortağın vermesi gerektiği ve birleştirilen hayvanlarda cins birliğinin aranıp aranmayacağı hususunda Hanefî Şafîî fıkıh alimleri, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hiz. Peygamber'in "Kişinin otlak hayvanları, kırk koyundan bir tane eksik olursa zekâta tabi değildir"¹⁷⁹ hadisini dikkate alan Hanefî mezhebine göre, birleştirilen hayvanların nisap miktarı hesaplamasında her bir ortağın hayvanları ayrı ayrı hesaplanır. Her bir ortağın hayvanları nisap miktarına ulaşır ve senesi de devre olursa zekâtı vacip olur. Aksi takdirde zekât nisabına ulaşmış sayılmaz. Her ne kadar iki ortağın hayvanlarının toplamı nisap miktarına ulaşsa da bu geçerli nisap olmaz. Geçerli nisap olabilmesi için ayrı ayrı her bir ortağın hayvanı nisaba ulaşmalıdır. Örneğin develerin nisap miktarı beştir. O halde beş deve bir kişiye ait olursa ancak zekât tâbi olur. Şayet develerden üç tanesi birine ait iki tanesi de birine ait ise bu tam bir nisap miktarı sayılmaz.¹⁸⁰ Tam nisâp miktarı sayılmadığı içinde zekâta tabi olmaz. Bu konuda Hanefî ulemasının görüşü, "Zekât Allah'ın hakkıdır. Allâh (c.c.) bu hak için bir miktar belirlemiş. Ortaklardan birinin zenginliği diğerinin zenginliği sayılmaz, dolayısıyla hayvanlarını birleştirenlerden her birinin malı ayrı ayrı nisaba ulaşmadıkça zekâtını ödemekten sorumlu olmaz " şeklindedir.¹⁸¹

Hayvanların zekât nisabının hesaplamasında cins birliği de şarttır. Zira cins birliği olmadığı zaman birleştirmekte mümkün olmaz. Onun için develerin nisabı develerle, koyunların nisabı koyunlarla, sığırların nisabı da sığırlarla tamamlanır.

¹⁷⁵ Buhari, "Zekat", 45-46.

¹⁷⁶ Şafîî, *el-Ümm*, 3/66; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/446.

¹⁷⁷ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/520.

¹⁷⁸ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/446.

¹⁷⁹ Buhari, "Zekat", 1(No.37).

¹⁸⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/153.

¹⁸¹ Abdullah b. Mahmud b. Mevdud El-Mevsili, *el-İhtiyar li't-Ta'ili'l-Muhtar* - 2 (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/142.

Zekâta tabi olan bütün mallarda bu şarttır. Ebû Hanife'ye göre zekâtı verildikten sonra satılan hayvanların parası, zekâtı ödenmeyen bir mal ile birleştirilmez. Ancak zekâtı ödenmeden hayvanlar satılmış ise cins birliğine bakılmaksızın zekâtı verilmeyen diğer bir malın nisap hesaplamasında kullanılır. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise, hayvanların nisap hesaplamasında cins birliği arandığı gibi hayvanların satışından elde edilen mal da ancak kendi cinsiyle birleştirilebilir.¹⁸²

Şafî mezhebine göre ise, aynı cinsten hayvanların ortak olması durumunda belli şartlara riayet edildiği takdirde ancak zekâta tabi olur. Bu şartlar, ortaklığın bir yıl devam etmesi, hayvanların aynı yolu kullanmaları ve otlakların, sulama yerlerinin, geceleme yerlerinin, çobanının, koçların ve süt sağma yerlerinin bir olması durumunda karıştırılan hayvanlar bir kabul edilir ve tek bir nisap olarak hesaplanır.¹⁸³ Bu sayılan şartların herhangi birinde değişiklik olursa; örneğin birleştirilen hayvanlar sulamada ayrılırlarsa veya süt sağılma vaktinde ayrılır ve o şekilde sağılırlarsa bu, tek bir mal gibi değerlendirilmez. Aynı şekilde birbirlerinin nisabına da etki etmezler.¹⁸⁴

4.4.2. Altın ve Gümüşün Zekâtı

Hanefî ve Şafî fukahası altın ve gümüşü zekâta tabi olan mallardan saydıkları gibi, gümüşün nisabının 200 dirhem (561,2 gram), altının nisabının da 20 miskal dinar (80,18 gram) olduğu hususunda görüş birliği içindedirler.¹⁸⁵ Belirlenen nisap miktarın üzerinde bir yılın geçmesiyle zekât vacip olur. Altın ve gümüş için verilmesi gereken zekât miktarı ise, sahip olunan altın veya gümüşün 1/40 (%2,5) tır. Bu iki madeni para tarihin her döneminde hemen hemen bütün toplumlarda “nakdeyn” (iki nakit) veya “semeneyn” (iki semen) yani satın alınan şeyin bedeli anlamında kullanılmışlardır.¹⁸⁶

Hanefî mezhebi fakihlerinden Serahsi ile İbn Âbidîn 'e göre altın ve gümüş, ne surette olursa olsun ister eritilmiş olsun, ister işlenmiş olsun, ister takı (süs eşyası) olarak kullanılsın fark etmez nisaba ulaştığı zaman senenin devriyle beraber mutlak olarak zekâta tabi olurlar.¹⁸⁷ Şafî mezhebine göre ise kadının takı (süs) olarak kullandığı altın ve gümüşler zekâta tabi değildir. Ancak kadının kullandığı takılar 200 dinar, günümüz ağırlık ölçüsüne göre (5x200)=1000 gr. ağırlığında ve insanların gözüne takı olarak yansımayacak kadar aşırı ise, takılması haram kabul edildiği gibi kullanılan takıların tamamı zekâta da tâbi olur.¹⁸⁸

¹⁸² Mevsili, *el-İhtiyar li't-Ta'ili'l-Muhtar* - 2, 1/142.

¹⁸³ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâç*, 1/376.

¹⁸⁴ Şafii, *el-Ümm*, 2/13.

¹⁸⁵ Şafii, *el-Ümm*, 2/112; Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/409-410.

¹⁸⁶ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Serhi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 97.

¹⁸⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/191; Muhammed Emin İbn Abidin,, *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsar*, thk. Adil Ahmed Abdilmevcud, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/298.

¹⁸⁸ Şafii, *el-Ümm*, 2/107-108.

Altın ve gümüşün nisap miktarları hesaplamasında birbirlerini tamamlayıp tamamlamadıkları hususunda ve 200 dirhem ile 20 miskal'in grama dönüştürme hesabında Hanefi ve Şafii fakihleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanife'ye göre, altın ve gümüş nisabı miktarı hesaplamasında birbirini tamamlarlar. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed 'e göre ise, bunlar nisap hesaplamasında birbirlerini tamamlamazlar.¹⁸⁹ Şafii mezhebine göre altın ve gümüş ayrı cinsler olduğundan, her birisi için ayrı bir nisâp miktarı belirlenmiştir. Dolayısıyla ayrı cins kabul edildikleri için nisap miktarı hesaplamasında her birinin nisabı da ayrı hesaplanır.¹⁹⁰

Hanefi ve Şafii fakihler, karışık (mağşuş) diye tabir edilen, altın-gümüş karışımı, altın- demir karışımı ve gümüş ile bakırın karışımında hangi madene göre zekâtın çıkarılacağı hususunda da farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefî mezhebine göre karışımdaki madenlerden hangisi daha fazla ise zekât ona göre çıkarılır. Ancak söz konusu karışım altın ile gümüş karışımı ise ve bu karışımdaki her iki madende nisap miktarına ulaşırlarsa o karışımın tamamının zekâtı altına göre çıkarılır. Şayet karışımda bulunan madenlerden sadece biri nisaba ulaşmışsa hangi maden olduğuna bakılmaksızın zekât ona göre çıkarılır.¹⁹¹ Altın ile gümüşün başka bir madde ile karışık olması durumunda ise, var olan altın ile gümüşün miktarına bakılır; şayet iki madenden birinin veya her ikisinin toplamı nisaba ulaşmışsa, zekât nisaba ulasan madene göre çıkarılır. Eğer atın ile gümüşün miktarı nisaba ulaşmıyorsa var olan diğer madene bakılır; ticaret malı ise değeri üzerinde hesaplanır ve ona göre zekâtı çıkarılır. Ticaret malı değilse zekâta tabi olmaz.¹⁹²

Şafiî mezhebine göre ise altın ve gümüşün diğer madenlerle karışımı durumunda her biri kendi basına nisap miktarına ulaşmadıkça zekâta tabi olmaz Altın ile demir karışımı durumunda ise, eğer karışımdaki altın miktarı nisap miktarına ulaşmışsa, karışımın zekâtı altın olarak hesaplanır ve o hesaba göre zekâtı verilir. Şayet karışımdaki altın miktarı nisap miktarına ulaşmamışsa o zaman zekâta vacip olmaz. Çünkü demir madeni zekâta tabi bir maden değildir. Ancak ticaret malı olursa zekâtı vacip olur.¹⁹³

4.4.3. Günümüz İtibariyle Paraların Zekâtı

Günümüzde en çok kullanılan para kâğıt paralar olduğu için zekâtını da altın veya gümüş olarak değil para olarak çıkarılması adeta zorunludur. Ancak İslam'ın ilk dönemlerinde kâğıt paralar kullanılmadığı veya bilinmediği için ulemanın kâğıt paralarının zekâtıyla ilgili her hangi bir görüşleri de olmamıştır. Gerek Hz. Peygamber

¹⁸⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/192.

¹⁹⁰ Şafii, *el-Ümm*, 2/43.

¹⁹¹ İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar*, 2/301.

¹⁹² Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/528.

¹⁹³ Şafii, *el-Ümm*, 2/110.

döneminde olsun gerekse İslam'ın ilk dönemlerinde olsun, para olarak gümüş ve altın paralar kullanıldığı için zekât nisabı da altın ve gümüşle tespit edilmiştir. Onun için günümüz kâğıt paralarının zekât nisabı da altın ve gümüşün nisap değerlerine göre belirlenir. Altın ve gümüşün dışında zekâta tabi olan, ekin ve hayvanların kâğıt paraların zekât nisabını tespit etmekte ölçüt olup olmayacaklarını değerlendiren Kardavi, ekinlere duyulan ihtiyacın hayvanlara duyulan ihtiyaca nazaran daha fazla olduğu için ekinlerin nisabı değer olarak düşük tutulmuştur. Onun için ekinlerin nisabı kâğıt paralarının nisabını tespit etmekte ölçüt kabul edilmez diyor. Ancak hayvanların zekât nisabı alternatif nisap ölçütü olabilir. Fakat hayvanlarda da nisabındaki karışıklıktan dolayı sığır cinsi hayvanlar istisna edilmiş. Deve ile koyun nisabı ise kâğıt paraların nisabını tespit etmekte ölçüt olarak kullanılır. Ancak Hz. peygamber döneminde koyun nisabı olan 40 koyunun veya devenin nisabı olan 5 devenin değerinin yarısı paralarının nisabına ölçüt olarak kabul edilir. Zira Hz. peygamber döneminde 40 koyunun değeri 400 dirhem, gümüşün nisabı ise 200 dirhemdir. Dolayısıyla gümüşün nisabı, 40 koyunun değerinin yarısı olduğuna göre kâğıt paraların nisabı 40 koyun veya 5 devenin değerinin yarısıdır.¹⁹⁴

4.4.4. Kadının Mehrinin Zekâtı

Hanefi ve Şafii fakihler, kadının mehrine zekât düşüp düşmeyeceği hususunda da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefilere göre; evlenen kadın, nikâhla beraber mehr hakkı kazanmasına rağmen, mehrini teslim almadan zekât vermesi vacip olmaz. Şafiilere göre kadın mehrini teslim almamış olsa bile, kadın nikâhla beraber mehre hak kazanmıştır. Dolayısıyla kadının mehri, ödenmesi gereken bir borç olduğu için, kadının bu borcun zekâtını ödemesi vaciptir.¹⁹⁵

Hanefiler, mehrin zekâtı için, zekâtın vücubunun şartlarından biri olan tam mülkiyeti aramışlar. Kadın mehrini teslim almadan mehrine tam malik sayılamayacağı için vücubun şartlarından biri olan tam mülkiyet de gerçekleşmemiş olur. Dolayısıyla zekâtın vücubunun şartlarından birinin eksik olması zekâtın vücubiyetini ortadan kaldırır.¹⁹⁶ Aynı şekilde nikâh yapıldıktan sonra cinsel ilişki gerçekleşmeden boşanma gerçekleşirse mehrin alınıp alınmamasına bakılır. Şayet Mehir alınmadan boşanma gerçekleşmiş ise, nikâh esnasında hak kazanılan o mehrin zekâtını vermek kadına da erkeğe de vacip olmaz. Erkeğe vacip olmaz, çünkü erkek kadının hakkı olan mehri henüz teslim etmediği için kadın borçlu sayılıyor. Borçlu sayıldığı için de zekât üzerinde vacip olmaz. Kocası üzerindeki mehri zayıf borç sayıldığı için kadın, zekât vermekle yükümlü olmaz.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Karadavi, *Fıkhu 'z-zekat*, 1/267-269.

¹⁹⁵ Ceziri, *Mezahibu 'l-Erbaa*, 1/517.

¹⁹⁶ Ceziri, *Mezahibu 'l-Erbaa*, 1/517.

¹⁹⁷ İbn Abidin, *Reddü 'l-Muhtar*, 2/308.

Kadının, mehrinin zekâtını ödemekten sorumlu olabilmesi için mutlaka mehrini teslim alması ve teslim aldıktan sonra da üzerinde bir senenin geçmesi gerekir. Hanefi uleması, teslim alınmayan mehri anlaşmalı (mukâtep) köleye kıyas ederek bu sonuca ulaşmıştır. Zira anlaşmalı kölenin malı zekâta tabi değildir. Çünkü onda da tam mülkiyet gerçekleşmemiştir. Tam mülkiyet, ancak malın, mal sahibinin tasarrufuna geçmesi ile mümkündür. Mukâtep (anlaşmalı) köle her ne kadar serbest kalmak için bir anlaşma yapmışsa da henüz anlaşma gerçekleşmediği için köle adına bir maldan bahsetmek mümkün değildir. Kölenin kazandığı mal tamamıyla bir anlaşma neticesinde kazanılan bir mal olduğu için, ancak teslim almakla, tasarrufuna almakla mülkiyet gerçekleşir.¹⁹⁸

Şafiî mezhebine göre ise, borçlar zekâta tabidir. Nikâhla beraber kadının hak kazandığı mehri de borç özelliğini kazandığı için, kadının tasarrufuna geçsin veya geçmesin buna bakılmaksızın kadının malı kabul edilir. Dolayısıyla tam mülkiyet gerçekleştiği için kadın teslim almamış olsa bile mehrinin zekâtını vermekle yükümlüdür.¹⁹⁹ Ancak kadın tasarrufuna geçmeyen mehrin zekâtını hemen ödemek zorunda değildir. Ne zaman tasarrufuna geçerse zekâtını da o zaman verir. Şayet kadın mehrini teslim alırken mehrin üzerinde henüz bir sene geçmemiş ise, senesinin tamamlanmasını bekler senesi tamamlandığı vakit zekâtını verir.²⁰⁰

4.4.5. Ticaret Mallarının Zekâtı

Kur'an'da yer alan “*Ey İman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin...*”²⁰¹ ayeti fakihlerin çoğu tarafından “ticari yolla elde edilen kazançtan zekât verin” şeklinde anlaşılmıştır.²⁰² Hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in ashaba, ticaret yapma niyetiyle ellerinde bulundurdıkları mallardan zekât vermelerini söylediği rivayetler söz konusudur.²⁰³

Bu deliller ışığında Hanefî ve Şafiî fıkıh ekolleri, genel kural olarak her türlü ticaret malının zekâta tabi olduğu hususunda görüş birliği içerisinde. Ancak ticaret mallarından zekât verilmesi için nisap şartının sene başında mı, sene sonunda mı, yoksa bütün sene boyunca mı bulunması gerekeceği, zekât ödemesinin aynı mi yoksa nakdi mi olması gerektiği hususlarında ihtilaf etmişlerdir. Hanefilere göre, ticaret mallarının değeri sene başında ve sene sonunda nisap miktarının altına düşmemelidir. Sene içinde nisap miktarının altına düşmesi ise zekâta bir engel oluşturmaz.²⁰⁴ Şafilere göre ise

¹⁹⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/168-208.

¹⁹⁹ Şafi, *el-Ümm*, 2/25.

²⁰⁰ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/517.

²⁰¹ el-Bakara 2/267.

²⁰² Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: D.İ.B Yayınları, 2007), 1/422.

²⁰³ Buhari, “Zekat”, (No.1468); Tirmizi, “Zekat” 3.

²⁰⁴ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/416.

ticaret mallarında nisap miktarı sene sonunda tespit edilir, sene başı ve sene içinde nisap miktarının altına düşmesi, bu mallardan zekât vermenin vucubuna engel değildir.²⁰⁵

Hanefilere göre ticaret mallarının zekâtı hesaplanırken varsa kişinin borçları bu ticaret malından çıkarılırken, Şafilere göre ise borç zekatı etkilemez ve ticaret malının zekatı borç dikkate alınmadan hesaplanır ve ödenir.²⁰⁶

Fıkıh literatündeki klasik tanımıyla ticaret, kazanç elde etmek için yapılan alım-satım işlemidir.²⁰⁷ Klasik fıkıh kaynaklarımıza göre bir malın ticari mal olarak kabul edilebilmesi için iki unsurun o malda bulunması gerekir. Bu iki unsur; Ticari niyetin bulunması ve malın nami bir mal olmasıdır.²⁰⁸

Bir kişiyi bir malı satın almaya veya elinde bulundurmaya iten çeşitli nedenler vardır. Bir mal, kişinin/ailesinin bir ihtiyacını gidermek için satın alınabileceği gibi tekrar satıp kar elde etmek için de alınmış olabilir. Dolayısıyla, satın alınan her mal, ticari mal sayılamaz. Bir mala ticari mal niteliği kazandıran unsurlardan biri, ticari niyetle alınmış olmasıdır.

Hanefî mezhebine göre ticaret esnasında ticari bir niyet olmalıdır. Ancak bir malın ticaret malı sayılabilmesi için sadece ticari niyet yeterli değildir. Niyetle beraber fiilin de gerçekleşmesi gerekir. Dolayısıyla, ticari niyet gerçekleşmeden mal alımı gerçekleşirse alınan mal, zekâta tabi olmaz. Bir malın ticaret zekâtına tabi olması için hem niyet hem de ticaret fiilinin birlikte gerçekleşmesi şarttır.²⁰⁹ Dolayısıyla ticaret niyetiyle yapılan ilk alım – satımın ticari niyetle yapılmasını yeterli görülmüştür. Sonraki alımlar ticari niyetle gerçekleşmese dahi alınan mal yine de ticaret malı sayılır.

Şafiî mezhebine göre ise ticaretin başlangıcında niyet etmek yeterli değildir. Ticaret amacıyla gerçekleşen her alım- satımda ticari niyetin tekrarlanması gerekir. Ticari niyet ya alınan malın karşılığı verilirken ya da alınacak mal tespit edilirken gerçekleşmiş olmalıdır. Ticari niyet olmadan alınan bir mal, ticari mal sayılmaz ve zekâta tabi olmaz.²¹⁰

4.4.6. Borç ve Alacakların Zekâtı

Zekât ibadeti, kişinin sahip olduğu belirli mal varlıklarının yıl sonunda dinî ölçütlere göre arındırılması esasına dayanır. Bu çerçevede, borç ve alacakların zekâta tabi olup olmadığı meselesi, özellikle modern ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı günümüzde daha da önem kazanmıştır. Zira mal varlığının önemli bir kısmı, nakit ya da ticaret mallarından ziyade, tahsil edilmesi beklenen alacaklardan ya da ödenmesi gereken borçlardan oluşabilmektedir. Alacakların mahiyeti, tahsil imkânı ve borcun

²⁰⁵ Şafii, *el-Ümm*, 2/3/122.

²⁰⁶ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/419.

²⁰⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/224.

²⁰⁸ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/395. Merginani, *el-Hidaye* 1/97.

²⁰⁹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/417.

²¹⁰ Şafii, *el-Ümm*, 3/125.

niteliği gibi unsurlar, zekât yükümlülüğünün doğup doğmadığını belirlemede kritik rol oynar. Fıkıh mezhepleri bu konuda farklı tasnifler ve ölçütler geliştirmiştir. Özellikle Hanefî ve Şafii mezheplerinde, alacakların "güçlü", "orta" ve "zayıf" şeklinde derecelendirilmesi; borçlunun ödeme gücü ya da borcun türüne göre zekâtın ertelenip ertelenemeyeceği gibi detaylar üzerinde durulmuştur.²¹¹

4.4.6.1. Borcun Zekâtı

Hanefi ve Şafii mezhepleri; bir kişinin, zekâta tabi bir malının nisabı hesaplanırken borçlarının nisap hesaplamasına dahil edilip edilmeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî mezhebine göre borç zekâtın vücutiyetini engeller. Çünkü borçlunun elinde bulunan mal borçluya değil alacaklıya aittir. Şayet borç çıkarıldıktan sonra geriye nisap miktarı kadar mal borçlunun elinde kalıyorsa, borçlu kalan malın zekâtını vermesi gerekir. Borç çıkarıldıktan sonra nisap miktarı mal kalmıyorsa borç, zekâtın vücutiyetini düşürür.²¹²

Şafîilere göre ise borç, zekâtın vücutiyetini düşürmez. Çünkü borçlunun elinde bulunan mal, borçlunun tasarrufundadır ve senesi dolunca zekâtını verir. Ancak borç olarak alınan mal, senesi dolmadan elden çıkarılırsa ve geriye kalan mal, nisab miktarına ulaşmıyorsa zekata tabi olmaz.²¹³

4.4.6.2. Alacağın Zekâtı

Ebû Hanîfe'ye göre alacaklar üç kısımdır: Kuvvetli alacaklar, orta dereceli alacaklar ve zayıf alacaklar. Kuvvetli alacaklar, mal karşılığı gerçekleşen alacaklardır. Bu alacaklar için zekât ödenir. Kuvvetli alacaklardan teslim alınan her kırk dirhem için bir dirhem, her kırk dinar için de bir dinar zekât olarak verilir. Teslim alınan alacak, zekâtı verilmeyen birkaç yılın alacakları ise, zekâtı verilmeyen bütün yılların zekâtı çıkarılmalıdır.²¹⁴ Orta dereceli alacaklar ise, ticari olmayan alacaklardır. Bu tür alacak nisap miktarı kadar tahsil edilmedikçe zekâtı verilmez. Ev kirası gibi alacaklar bu tür alacaklardandır. 200 dirhem tahsil edilirse beş dirhemi zekât olarak verilir. Zayıf alacaklar ise mal kabul edilmeyen şeylerin karşılığıdır. Mehîr, hull' bedeli ve kasten adam öldürmenin diyeti gibi mal karşılığı olmayan alacaklardır. Bu gibi alacaklar kabz edildikten sonra senenin devri ile beraber zekâtı verilir.²¹⁵

²¹¹ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/110.

²¹² Serahsi, *el-Mebsut*, 2/110.

²¹³ Şafii, *el-Ümm*, 3/127.

²¹⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/184.

²¹⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/195.

Şafiilere göre ise, koyun ve yiyecek cinsi alacaklar için zekât vacip değildir. Ancak alacak altın, gümüş ve ticaret malından ise pesin olsun borç olsun fark etmez zekâtı vaciptir.²¹⁶

4.4.6.3. Ticaret Mallarında Zekât Miktarı

Ticaret mallarında zekât oranı %2,5'dir. Ticaret malları her ne olursa olsun kıymetlendirilir, nisaba ulaşmasıyla zekâtı verilir.²¹⁷ Ancak değerlendirmenin hangi parayla yapılacağı hususunda Hanefi ve Şafii fukaha farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Ebû Hanife'ye göre ticaret malının kıymetlendirmesi, fakirler için en avantajlı olan parayla yapılır. Ebû Yusuf'a göre ise ticaret malı hangi parayla satın alınmışsa o mal, aynı parayla kıymetlendirilir. İmâm Muhammed'e göre ise ticaret malının kıymetlendirilmesi tedavülde olan parayla yapılır.²¹⁸ Şafîî mezhebine göre ise, ticaret malı altın karşılığın da satın alınmış ise altın ile kıymetlendirilir, gümüş ile satın alınmış ise malın nisabı gümüş ile kıymetlendirilir. Mal, altın ve gümüşün dışında başka bir cins parayla satın alınmış ise fakirler için hangisi daha karlı ise malın nisabı onunla kıymetlendirilip zekâtı hesaplanır.²¹⁹

4.4.6.4. Ticaret Mallarında Zekâtın Kıyemi veya Misli Olarak Ödenmesi

Hanefilere göre zekâtın amacı fakirin ihtiyacını gidermek olduğu için mal sahibi kişi, malın aynı ile kıymeti arasında tercih etmekte serbesttir. İsterse malın aynısını verir, isterse malın belirlenmiş mali değerini verir.²²⁰ Bu yaklaşım zekâtı alan kişiye, ihtiyacını kendi önceliğine göre giderme seçeneği sunması açısından çok anlamlı olup zekâtın ruhuna da uygundur. Şafiilere göre ise zekâtı, malın aynından çıkarmak caiz görülmemiştir. Zekât ancak malın kıymetinden çıkarılır. Bu görüş İmam Şafi'nin kavlık ceditine göredir. İmam Şafîî 'nine kavli kadimine (önceki görüsün) göre de ticaret malının zekâtını malın aynından çıkarmak vaciptir.²²¹

4.4.7. Maden ve Define (Rikâz) nin Zekâtı

Hanefî ve Şafîî uleması maden ve rikâz²²² kavramlarının ifade ettikleri mana ve zekât oranları açısından farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî fakihler, hem

²¹⁶ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/528.

²¹⁷ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâc*, 1/599.

²¹⁸ Merginani, *el-Hidaye*, 1/103.

²¹⁹ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâc*, 1/400.

²²⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/157.

²²¹ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâc*, 1/399.

²²² Rikaz: Yerin altında gömülü olan; Hanefilere göre maden ve definelerin tamamı, Şafilere göre ise yalnızca defineler için kullanılan bir kavramdır.

madenleri hem de eski devirlerde yer altına gömülüp saklanan her türlü kıymetli eşyayı rikaz kavramı içinde değerlendirmişlerdir.²²³ Şafiilerdeki hakim görüşe göre ise rikaz, eski devirlerde yer altına saklanan ve İslami devirde bulunan kıymetli eşya, hazine ve definedir. Madenler ise rikaz kapsamına alınmaz.²²⁴

Hanefilere göre madenler üç türdür: Birincisi Ateşte eriyen ve şekillenebilen katı madenler. Altın, gümüş, demir, kursun, bakır vb. madenlerdir. İkincisi, ateşte erimeyen ve şekillenmeyen katı madenler. Yakut, kireçtaşı, sürme, tuz ve benzeri taslar. Üçüncüsü ise Sıvı Maddeler: Petrol ve zift benzeri katı olmayan madenlerdir.²²⁵

Hanefî mezhebine göre yer altından çıkarılan definenin Müslümanlara ait olduğuna dair bir işaret bulunursa Lukata²²⁶ hükmünde kabul edilir. Böyle bir durumda bulunan kenz, bulanın malı olmaz, sahibi bulunana kadar duyuru yapılır. Duyuru neticesinde sahibi bulunursa teslim edilir. Sahibi bulunamazsa sadaka olarak ihtiyaç sahiplerine verilir. Yeraltından çıkarılan kenzde Müslümanlara ait olduğuna dair bir işaret değil de gayri Müslimlere ait olduğuna dair veya cahiliye dönemine ait bir işaret bulunursa zekât olarak humus (beşte biri) verilir geriye kalan ise bulana ait olur.²²⁷ Madenlerde ise sadece birinci türden yani katı ve eriyebilen altın, gümüş, bakır, demir ve kursun gibi olanlardan beste biri zekât olarak verilir.²²⁸ Şafilere göre ise, sadece altın ve gümüş madenleri zekâta tabidir.²²⁹

4.4.8. Ziraî Ürünler

Ziraî ürünlerin zekâta tabi oluşu Kitap²³⁰ ve Sünnet²³¹ ile sabittir. “Beş veskten az (olan ürünlerde) zekât yoktur.”²³² hadisini delil olarak kabul eden Hanefî ve Şafî mezheplerine göre beş vesk’e (653 kg) ulaşmayan zirai ürünler zekata tabi değildir.²³³ Hanefiler bu hükmü hurma, üzüm, buğday ve arpa gibi uzun süre saklanabilen ürünlerle sınırlamaz; sebze, meyve gibi dayanıksız ürünlerde de zekât gerektiğini söylerler.²³⁴ Ancak Şafilere göre sebze ve meyve gibi çabuk bozulan ve tartılan (vezinli) ürünlerden zekât gerekmez.²³⁵

²²³ Şeybani, *el-Asl*, 2/113-115.

²²⁴ Şafî, *el-Ümm*, 3/118-119.

²²⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/211-217.

²²⁶ Sahibinin koruması altında olmayan, sahibi tarafından kaybedilen şeyi ifade etmektedir.

²²⁷ Mevsili, *el-İhtiyar*, 3/37.

²²⁸ Merginani, *el-Hidaye*, 1/106.

²²⁹ Şafî, *el-Ümm*, 3/118-119.

²³⁰ *el-Bakara*, 2/267.

²³¹ Müslim, “Zekat”, 1(No.54).

²³² Buhari, “Zekat”, 1(No.56)

²³³ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/174

²³⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, 2/174

²³⁵ Nevevi, *Mecmu’*, 5/466-468

Ebu Hanîfe'ye göre "Beş vesk'den az olan mahsulden zekât alınmaz."²³⁶ hadisi "Yağmurla sulanan mahsulden öşür vermek gerekir."²³⁷ hadisi ile nesh edildiği nakledilmiştir. Zaman itibariyle ikinci hadis, birinci hadisten sonra vârid olmuştur. Bu nedenle Hanefîlere göre toprak mahsüllerinde nisap yoktur. Buna göre az veya çok olsun, topraktan çıkan ürünün tamamı zekâta tabidir. Hanefîlerin dışındaki mezhepler ise birinci hadisi, ikincisinin açıklayıcısı olarak kabul etmişlerdir. Çünkü ikinci hadis âmm olup nelerden zekât verileceğini ve bunun mâhiyetini belirtmekte, birinci de zekâtın nisabını açıklamaktadır.²³⁸ Bu yaklaşımın sonucu olarak Şâfiîler toprak mahsullerinde nisabı şart görerek topraktan çıkan ürün beş vesk miktarına ulaşmadıkça zekât gerekmez demişlerdir.²³⁹

Hanefî ve Şâfiî mezhepleri, herhangi bir toprağın ekilip biçilmesi durumunda ise sabit olan zekâtının verilmesi hususunda görüş birliği içerisindeyler.²⁴⁰ "Yağmur suyuyla sulananda öşür (1/10), insanın emeğiyle sulananlarda ise öşrün yarısı vardır" hadisinde geçen "öşür" kelimesi ziraî topraktan elde edilen zekât miktarını ifade eder.²⁴¹

Hanefî fukahasına göre doyurucu (kut) olarak nitelendirilebilen ve bir sene boyunca saklanabilen ürünlerden zekât alınır. Onun için odun, kamış, kuru ot gibi yiyecek maddesi olmayan ekinlerde zekâtın vacip olmadığına hükmetmişlerdir.²⁴² Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre öşür, bir yıl boyunca her hangi bir müdahale olmaksızın bozulmadan saklanılabilen buğday, hurma arpa vs. gibi hububat ve meyvelerden de alınır. Ebu Hanife 'ye göre ise, hadravat diye nitelendirilen yeşilliklerde (sebzeler) de bir yıl saklanabilir olması Sart değildir. Örneğin taze fasulye, salatalık, acur, sarımsak, soğan vs. gibi ürünlerde bu şart aranmaz. Yağmur suyuyla sulanmaları zekâta tâbi olmaları için yeterli görülmüştür.²⁴³

İmam Şâfiî'ye göre ise, ekinlerden ve meyvelerden sadece insanı doyurabilme özelliğine sahip olanlardan öşür vardır. Bu özelliği taşımayan ürünler öşre tabi edilemez. Örneğin fasulye, salatalık, karpuz vs. gibi meyveler ve sebzeler "kut" (doyurucu) özelliğine sahip olmadıkları için zekâta tabi değildir.²⁴⁴

4.4.9. Balın Zekâtı

Fakihler, içinde yaşadıkları toplumların şartlarını göz önünde bulundurmuş ve arı sahiplerinin elde ettiği balın zekâta tabi tutulabilecek bir zenginlik olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanîfe, Hz. Peygamber'den rivayet

²³⁶ Buhârî, "Zekat", 4(No.56)

²³⁷ Buhârî, "Zekat", 55.

²³⁸ Serahsi el-Usul, 1/133

²³⁹ Şaban, Usulü'l-Fıkh 357; Alkış, *İslam Hukuk Usulü*, 295.

²⁴⁰ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/536.

²⁴¹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/59.

²⁴² Merginani, *el-Hidaye*, 1/109.

²⁴³ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/59.

²⁴⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/34.

edilen ilgili hadislerden²⁴⁵ hareketle "Bal, arı tarafından bir toprak ürünü olan çiçek özlerinden elde edilir. Hububata zekât farz olduğu gibi baldan zekât vermek de farzdır" şeklindeki bir kıyasa gitmiştir. Bu kıyastan hareketle Ebu Hanife, arının öşre tâbi arazide bulunması şartıyla baldan 1/10 nisbetinde zekât (öşür) alınacağı görüşündedir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre bal zekâtının değişik nisab miktarları vardır.²⁴⁶ Baldan zekât alınmayacağını ifade eden hadis rivayetlerini daha kuvvetli görüp zekât alınacağına dair olan hadislerin hiçbirini sahih kabul etmeyen İmam Şafii'ye göre ise miktarı ne olursa olsun bal, zekâta tâbi değildir.²⁴⁷

4.5. Zekâtın Verileceği Kimseler

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın verilebileceği kişiler sekiz sınıfta zikredilmiştir. *"Zekâtlar Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalanlara verilir. Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir"*.²⁴⁸ Hanefî mezhebine göre zekât, anlatılan bu sekiz sınıfın tamamına dağıtılabildiği gibi yalnızca birine de verilebilir. Şayet verilen zekât nisabın altında ise tek bir şahsa verilmesi daha uygundur.²⁴⁹ İmam Şafii 'ye göre ise evla olan zekâtın, Kur'an-ı Kerim'de geçen sekiz sınıfa taksim edilmesidir. Bu sekiz sınıfın tamamı bulunmadığı takdirde aynı sınıftan en az üç kişiye verilmesi evladır. Bir görüşe göre tek bir fakire de verilebilir.²⁵⁰

4.5.1. Fakirler

Kişinin zekât konusundaki hak ve yükümlülüğünü belirleyen fakirliğin ölçüsü hususunda Hanefî ve Şafii fakihler arasında farklı görüşler vardır. Hanefiler, zekât vermekten muaf olabilmek ve zekât fonundan faydalanabilmek için mal ve gelirlerin nisab miktarının altında olması şartını ararlar; fakiri de "zekâta tâbi mallardan nisab miktarı malı olmayan kimse" şeklinde tanımlarlar.²⁵¹ İslâm hukukçularının çoğunluğu ise bu konuda kişinin gelir gider dengesini göz önünde bulundurur, mal ve gelirleri giderini karşılayamayan kimsenin serveti zekât verme nisabını bulsa bile fakir sayılacağını ileri sürerler. Buna karşılık serveti nisab miktarının altında olmakla birlikte ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilen kimseye de zekât verilemeyeceğini belirtirler. Öte

²⁴⁵ Buhari, Zekat 1(No.55)

²⁴⁶ Şeybani, *el-Asl*, 3/117.

²⁴⁷ Şafii, *el-Ümm*, 3/99.

²⁴⁸ et-Tevbe, 9/60.

²⁴⁹ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/541.

²⁵⁰ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/545.

²⁵¹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/465-467.

yandan Hanefiler, çalışabilecek durumda olan fakirin zekât almasının haram olmadığını, ancak hayatını çalışarak kazanmasının daha doğru olacağını kaydederler.²⁵²

İmam Şâfiî fakiri “malı, meslek ve sanatı olmayan kimse” olarak tanımlar.²⁵³ Bu tanımdan hareketle Şafilere göre bir kişi çalışıp temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdaysa fakir sayılmaz.²⁵⁴

4.5.2. Yoksullar (Miskinler)

Hanefilere göre fakir ihtiyacını gizleyen, miskinse dışa vuran / dilenen muhtaçtır; dolayısıyla miskin, fakirden daha zor durumdadır.²⁵⁵ Şafilere göre ise miskin, fakire nispetle durumu daha iyi olandır. Fakir hiçbir şeyi bulunmayan, miskin ise kendisinin ve ailesinin zorunlu ihtiyaçlarını israfa ve cimriliğe kaçmaksızın konumuna uygun düzeyde karşılayacak kadar helâl mala sahip olmayan veya kazanç elde edemeyen, geliri giderini kapatmayan kimsedir.²⁵⁶

4.5.3. Zekât Görevlileri

Yukarıda bahsettiğimiz ayette zekât verilebilecek kimseler sınıfında üçüncü sırada “amilin” ifadesiyle zikredilen zekât memurlarıdır. Hanefî mezhebine göre zekât görevlileri, Haşimi (Hz. Peygamberin) soyundan olmamak şartıyla zengin dahi olsalar sadece zekât toplama işlerinde çalışmalarının bir karşılığı olarak zekât alırlar.²⁵⁷ Şafi mezhebine göre ise, zekât görevlilerine beytu’l-maldan bir maaş verilmiyorsa bunlara zekâttan bir hisse verilir. Ancak maaşları varsa zekât verilmez.²⁵⁸ Ayrıca zekât görevlileri Kur’an-ı Kerim’de zekât alabilenlerden bir sınıf olarak zikredildikleri için maaş almadıkları sürece zengin ve Hasimi soyundan olsalar bile zekâttan onlara bir hisse verilir.²⁵⁹

4.5.4. Müellefe-i Kulûb

Müellef-i kulub, “gönülleri İslâm’a ısındırılmak, kötülüklerinden emin olunmak veya İslâm’a fayda sağlaması istenen kişiler “ anlamında bir fıkıh terimidir. Hanefiler’e ve Şafii mezhebindeki sahih görüşe göre ehl-i küfre zekât ne gönüllerini ısındırmak ne de başka bir sebeple verilebilir. Onlara İslâm’ın ilk dönemlerinde zekât verilmesi

²⁵² Kasani, *Bedai’ü’s-Sanai*, 2/465-467.

²⁵³ Şafii, *el-Ümm*, 2/71.

²⁵⁴ Ceziri, *Mezahibu’l-Erbaa*, 1/544.

²⁵⁵ Kasani, *Bedai’ü’s-Sanai*, 2/465-467.

²⁵⁶ Ceziri, *Mezahibu’l-Erbaa*, 1/541.

²⁵⁷ Kasani, *Bedai’ü’s-Sanai*, 2/43.

²⁵⁸ Ceziri, *Mezahibu’l-Erbaa*, 1/544.

²⁵⁹ Ceziri, *Mezahibu’l-Erbaa*, 1/544.

müslümanlara nisbetle güçlü olmaları yüzündendi; müslümanlar güçlendikten sonra maddî ihsanlarla kâfirlerin gönlünü kazanmaya ihtiyaçları kalmamıştır.²⁶⁰ Hanefilerden Cessâs'a göre zaman içinde uygulamanın yeniden başlatılmasına duyulan ihtiyaç cihadın terkinden kaynaklanmaktadır; müslümanların toparlanıp güç birliği yapmaları halinde müellefe-i kulûba gerek kalmaz.²⁶¹ İslâm'ın hâkim olduğu dönemlerde müellefe-i kulûba artık yardım yapılmayacağı görüşü rahatlıkla savunulurken müslümanların güçlerini kaybetmesiyle beraber bu yaklaşım değişmeye başlamış, her mezhepten hukukçular, ya müellefe-i kulûbun nitelikleri hakkında seçici davranarak ya uygulamayı ihtiyaç/zorunluluk dönemlerine indirgeyerek veya bunlara yapılacak ihsanları maksada ulaştıracak asgari miktarla sınırlayarak yahut kendilerine tahsis edilecek fonların türünü kısıtlayarak hükmün yürürlüğünü savunmuşlardır. İmam Şafîi ise mensubunun bulunmaması durumunda müellefe-i kulûb fonunun diğer kalemlere aktarılacağı görüşündedir.²⁶²

4.5.5. Köleler

Zekâtın verileceği kimselerin açıklandığı ayette “rikab” kelimesiyle ifade edilen kölelerdir. Ayetteki bu ifade, o dönemden itibaren zekâtın, sosyal bir vakıa olarak İslam toplumunda da var olan köleliğin tedrici olarak kaldırılması yönünde bir açıklamadır. Günümüzde ise kölelik sistem ve uygulamasının kalktığını göz önünde bulunduran İslam alimleri, ayetin bu hükmünün tatbik imkanı hususunda farklı bakış açıları ortaya koymaktadırlar.

Köleye zekât verilebilmesi için, kölenin sahibiyle serbest kalması yönünde anlaşma yapmış (mektep) olması gerekir. Hanefî mezhebine göre anlaşmalı köleye zekât verilebilmesi için, kölenin Haşimi soyundan olmaması ve fakir olması gerekir.²⁶³

Şafîî mezhebindeki hakim görüşe göre anlaşmalı bir köle Müslüman olması, serbest kalmak için efendisiyle yapmış olduğu anlaşmanın gerçek bir anlaşma olduğunun tespit edilmiş olması, hür olmak için sahibiyle anlaştığı miktarda mala sahip olmaması ve kölenin anlaştığı sahibi köleye zekât veren kişilerden olmaması şartlarını taşıması halinde zekât alabilir.²⁶⁴

4.5.6. Borçlular

Hanefî mezhebine göre borçlu olan bir kişi, borcunu ödedikten sonra nisap miktarı malı kalmıyorsa veya borcunu ödemeyecek durumda ise ona zekât verilir.

²⁶⁰ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai*, 2/465-467.

²⁶¹ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyyeti'l-Kübra, 1996), 4/325.

²⁶² Şafîi, *el-Ümm*, 2/74-76.

²⁶³ Mevsili, *el-İhtiyar*, 1/154.

²⁶⁴ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbaa*, 1/544.

Ayrıca Hanefilerde borçlular sınıfından sayılabilmek için borçlu olmak dışında bir şart da aranmaz.²⁶⁵

Şafiîlere göre ise; zekât alabilen borçlular birkaç gruba ayrılır. Bunlardan bir kısmı zekât alabilirken bir kısmı borçlu olsa dahi ona zekât verilmez.²⁶⁶ Birinci grup; iki kişinin arasını bulmak için borçlanan kişilerdir. İkinci grup; halkın çıkarı için veya ammeye ait bir işi yapmak için örneğin bir cami yapmak veya bir köprü yapmak için borçlananlar. Bu iki grup zengin dahi olsalar borçlandıkları için onlara zekât verilir. Üçüncü grup ise, kendi menfaati için borçlananlar. Bu durumda olanların zekât alabilmeleri malını helal yollardan harcamış olmasına bağlanmıştır. Şayet malını haram yollarla harcayarak borçlanmış ise, ancak tövbe etmesi şartıyla ödemeyecek durumda olduğu borcu kadar ona zekât verilebilir. Dördüncü grup ise; bir borca kefil olup ta borçlananlar. Başkasının borcuna kefil olanların, borçlular sınıfından sayılıp zekât alabilmeleri için hem kendisinin hem de borcuna kefil olduğu kişinin fakir olması gerekir. Veya kefil olduğu şahıs fakir değildir. Ancak malında tasarruf etmesi engellenmiş ise, böyle bir durumda da yine de zekât verilebilir.²⁶⁷

4.5.7. Allah Yolunda Çalışanlar

Ebû Yusuf'a göre Allah yolunda çalışanlardan kasıt, gönüllü olarak savaşıp cihat edenlerdir.²⁶⁸ Bunların maaşlı olmamaları durumunda nafaka, silah vs. şeyleri temin etmeleri için zekât verilir. Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre hac yolunda olanlar da Allah yolunda çalışanlar kapsamına girerler.²⁶⁹ Şafiî mezhebine göre ise, Allah yolunda çalışanlar cihada giden gazilerdir. Bunlar zengin dahi olsalar maaş almadıkları sürece onlara zekât verilir.²⁷⁰

4.5.8. Yolda Kalanlar

Hanefilere göre ilgili ayette “ibnüssebil” olarak ifade edilen “yolda kalanlar’ın” terim anlamı, memleketinde malı olmakla birlikte bulunduğu yerde malı veya parası olmayan ve bu sebeple yolda kalmış kişi demektir.²⁷¹ Şafiîlere göre ise bu terim, hem gurbette kalmış yolcuyu hem de yolculuk yapmayı düşünüp de maddi imkansızlığı nedeniyle yolculuk imkanı bulamayan kimseyi de anlam kapsamına alır.²⁷²

²⁶⁵ Merginani, *el-Hidaye*, 1/110.

²⁶⁶ Şirbini, *Mugni'l - Muhtâç*, 2/161.

²⁶⁷ Ceziri, *Mezahibu'l-Erbâa*, 1/544.

²⁶⁸ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/472.

²⁶⁹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/472.

²⁷⁰ Şirazi, *el-Mühezzebe*, 1/172.

²⁷¹ Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/473.

²⁷² Kasani, *Bedai'ü's-Sanai'*, 2/473.

5. SONUÇ

Vahiy mahsulü Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünneti ışığında inşa edilen İslam'ın temel ibadet sisteminde önemli bir yeri olan zekât, fıkıh mezheplerinin kendi hukuk sistemi içerisinde ele alınmış ve pratiğe aktarılmıştır. Kimlerin zekât vermekle yükümlü olduğu, hangi mallardan zekât verilmesi gerektiği ve kimlere zekât verilmesi gerektiği konuları, zekât ibadetinin ana başlıklarıdır.

Fıkıh mezhepleri arasında çeşitli sebeplerle ortaya çıkan metni (Kuran-ı Kerim'i) ve Sünneti anlama, yorumlama ve uygulama farklılıkları zekât ibadeti özelinde de göze çarpmaktadır. Zekâtın farz olduğu için yerine getirilmesi gereken bir ibadet olmasının yanı sıra bir de kişide ve toplumda hem dini hem de ahlaki değerleri yüceltmesi, sosyal dayanışmaya ve ekonomik hayatın canlılığına katkı sağlaması gibi faydaları da vardır. Zekât, zekât veren kişiyi mal biriktirme hırsı ve cimrilik hastalığından korur ve kişiye zengin olmasının şükrünü yerine getirme fırsatı sunar. Sosyo-ekonomik açıdan ise zekât, zekât verecek kadar zengin olmak için elde ettiğimiz kazancı bize sağlayan topluma bir vefa borcunun ifası anlamına gelir. Zira her bir birey, gelir/kar elde edebileceği bir mesleği icra edebilme imkanını içinde yaşadığı toplum sayesinde elde etmiştir. Yine zekât, devlet elinin ulaşmakta yetersiz kaldığı fakirlere sahip çıkmak ve bu sayede fakirlik sebebiyle meydana gelebilecek hırsızlık, gasp vb. suçların engellenmesine de yardımcı olur. Başka bir deyişle zekât, fakirlik denizinde zenginlik adacıklarının oluşmasını engellemeye katkıda bulunması sebebiyle toplumsal barışın bir nevi teminatıdır.

Bu çalışmada Hanefî ve Şafî mezheplerine göre zekâtın fikhî hükümleri karşılaştırmalı olarak ele alınmış, özellikle zekâtın farziyet şartları, verilmiş biçimleri, nisap miktarı, zekâta tabi mallar ve zekâtın dağıtım alanları açısından mezhepler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. Fıkıh mezheplerinin zekât konusundaki içtihadî farklılıkları, sadece teorik düzeyde kalmayıp uygulama açısından da çeşitli yansımalar doğurmuştur. Bu yönüyle mezheplerin yaklaşımı, Müslüman bireylerin ve toplumların zekât ibadetini yerine getirme biçimlerine doğrudan etki etmektedir.

Sonuç olarak, zekât ibadeti sadece bireysel sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal bir dayanışma aracıdır. Bu nedenle fikhî mezhep farklarını dikkate alarak daha kapsayıcı ve ihtiyaca cevap veren bir yaklaşım benimsemek, hem ibadetin doğru şekilde yerine getirilmesi hem de sosyal adaletin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Mezhepler arası farkların bilgiyle ve anlayışla karşılanması, İslam toplumlarında birlik ve bütünlüğü için de hayati bir öneme sahiptir. Zekâtın bu önemini de göz önünde bulunduran Hanefî ve Şafî mezhepleri kendi hukuk sistemleri açısından zekatla ilgili görüşlerini en uygulanabilir şekilde ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de kendi hukuk metodolojilerine bağlı kalmaya özen göstermişlerdir.

KAYNAKLAR

- Abdulkaki, Muhammed Fuad. *el-Mucemu'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*. Kahire: Darü'l-Hadis, 1958.
- Abdurrahman, Şeyhizade. *Mecma'u'l-enhur*. Beyrut: Darul Kütübül İlmiyye, 1998.
- Ahmed, Halil b. *Kitabu'l-Ayn*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmihalı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Alkış, Alpaslan. *İslam Hukuk Usulü*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2020.
- Ayni, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiye, 1980.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul, 1985.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *el-Câmi'u's-şâhih*. Beyrut: Daru ibn Kesir, ts.
- Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi. *Ahkamu'l-Kur'an*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyyeti'l-Kübra, 1996.
- Ceziri, Abdurrahman b. Muhammed. *Mezahibu'l-Erbaa*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Dönmez, İbrahim Kafî. *Fıkıh Usûlü ve İslam Hukukunda Metodoloji*. İstanbul: Ensar Neşr, 2004.
- Dumlu, Emrullah. *Ticaret Mallarının Zekatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Ebu Zehra, Muhammed - Kaya, Çev. Sıbğatullah. *Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013.
- el-Kasani, Ebu Bekir b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedai'ü's-Sanai' fî Tertibi's-Şerai*. thk. Ali Muhammed Muavvız, Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- El-Kattan, Menna. *Tarihu't-Teşri'i'l-İslami et-Teşri' ve'l-Fıkh*, Riyad: Darü'l-Fikr, 1996.
- El-Mevsili, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud. *el-İhtiyar li't-Ta'ili'l-Muhtar - 2*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Enşar Neşriyat, 1998.
- eş-Şafii, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Hacvi, Muhammed b. el-Hasen b. el-Arabî es-Seâlibî. *el-Fikrû's-sâmî fî târihi'l-fıkhi'l-İslâmî*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Isfahani, Ragıp el-. *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru's-Şamiye, 2009.
- İbn Abidin, Muhammed Emin. *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsar*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvız. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Hanbel, Ahmed Muhammed. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

- İbn Kesir, Ebu'l Fida smail b. Kesir el –Kuresi el-Dımeski. *Tefsiru'l –Kur'âni-l –Âzîm*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1969.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanü'l-Arap*. Kahire: Darü'l-Mearif, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*. Beyrut, 1985.
- Kahraman, Abdullah. *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022.
- Karadavi, Yusuf el-. *Fıkhu'z-zekat*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1973.
- Karadavi, Yusuf el-. *İctihad ve Tecdid*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, İbnü'l-Hümam. *Fethu'l-Kadir*. Beyrut: Darul Kütübül İlmiyye, 2003.
- Komisyon. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: D.İ.B Yayınları, 2007.
- Mahmûd b. Ömer, ez-Zemahşeri. *Esâsu'l-Belâgâ*. Beyrut: Daru Sâdır, 1992.
- Maverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri. *el-Ahkamus'-Sultaniyye*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Havi'l-Kebir*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Merginani, Burhanüddin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr el-Fergani. *el-Hidaye*, Beyrut: Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.
- Miras, Kamil. *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Serhi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Müslim b. Haccac, Ebu'l-Hüseyin. *el-Cami'u's-Sahih*. Riyad: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, 1998.
- Nevevi, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *Kitabu'l- Mecmu'*. Cidde: Daru'l-İrşad, ts.
- Serahsi, Şemsüddin Şemsü'l-Eimme Ebu Sehl Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Mebhut*. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1989.
- Serahsi, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed. *el-Usul*. İstanbul: Eda Neşriyat, 1990.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Şafii, Muhâmmmed b. İdris. *er-Risale*. thk. Ahmed Muhâmmmed Şakir. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmiyye, ts.
- Şafii, Muhâmmmed b. İdris. *er-Risale*. ed. Ahmed Muhâmmmed Şakir. Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmiyye, ts.
- Şentürk, Recep. *İslam Hukukunda İctihadın Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Şeybani, İmam Muhammed b. el-Hasan. *el-Asl*. ed. Muhammed Boynukalın. Doha: Daru İbn Hazm, 1. Basım, 2012.
- Şirazi, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb*. Beyrut: Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, 1992.

- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf es-. *el Mühezzebe fî Fıkkı İmâm eş-Şafîi*. Beyrut: Dâru İhyai't-turasi'l-Ârabi, 1992.
- Şîrbîni, Muhammed el Hatip. *Mugni'l - Muhtâç ilâ Ma'rifeti Ma'âni Elfâzi'l-Minhâc*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, 1958.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Teşîrû't-Taberî*. Kahire: Darü'l-Hicr, 2001.
- Tirmizi, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre. *el-Camiu's-Sahih*. Riyad: Mektebetu'l-Mearif, 2000.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslam'da Zekat Müessesesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Yıldırım, Fethi. "Cahiliyede ve İslam Döneminde Zekat". *Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi* 4/3 (2019), 39-47.
- Zehre, Muhammed Ebu. *Ebu Hanife*. Kahire: Darü'l-Fikr, 1973.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Mensûr fî'l-kavâ'id*, Kuveyt Vakıflar Bakanlığı, 1986.
- Zuhaylî, Vehbe. *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, Şam: Daru'l-Fikr, 1996.